

Ramūnas Labanauskas

Eucharistijos bičiulių sąjūdžio ištakos ir raida 1969–1973 m.

Šiame straipsnyje aptariamas pirmasis Eucharistijos bičiulių sąjūdžio (toliau – EBS arba EB) raidos etapas (1969–1973 m.): daugiausia remdamasis pokalbiais su EB autorius išryškina sąjūdžio atsiradimo priežastis ir aplinkybes, organizacinės struktūros bruožus, jos kaitos priežastis bei eigą, analizuoja EBS grupelių kūrimosi dinamiką, sąlygas, plitimo atskiruose regionuose ypatumus. EBS pavyzdžiu atskleidžiamas kunigų, vienuolių ir pasauliečių sąveikos mechanizmas XX a. septintojo–aštuntojo dešimtmečių sandūros katalikiškojo pasipriešinimo judėjime (katalikiškajame opoziciniame sąjūdyje), nušviečiamas pradinis (1966–1969 m.) tikinčiųjų būrimosi laikotarpis.

Remiantis naujais šaltiniais mėginta įvertinti Lietuvos dvasininkijos laikyseną Vatikano II Susirinkimo atžvilgiu. Kadangi Susirinkimo nutarimai sukėlė perversmą Katalikų Bažnyčios (toliau – Bažnyčia arba KB) savi-vokoje, vertinimo kriterijumi pasirinkta ikisusirinkiminė Bažnyčios Tradicija.

ĮVADAS

Pasauliečių vaidmens katalikiškojo pasipriešinimo judėjime, jų sąveikos su dvasininkija ir vienuolijomis tema dar nesulaukė didesnio istorikų dėmesio. Pats katalikiškasis pasipriešinimas iki šiol analizuotas pernelyg siauru Bažnyčios santykių su sovietų valdžia aspek-

tu, deramai neįvertinus visuotinėje Bažnyčioje vykstančių procesų. Tik pastaruoju metu istoriografijoje pirmą kartą sąmoningai atkreiptas dėmesys į visaapimantį Vatikano II Susirinkimo ir po jo įvykdytų reformų poveikį katalikiškajam opoziciniam sąjūdžiui. Teigiamai vertinant šį faktą, visgi reikia suabejoti, ar katalikiškajam pasipriešinimui įvertinti pakanka Susirinkimo priimtų nutarimų – juk juose suformuluotoje, teologiniu liberalizmu persmelktoje, sureliatyvintoje doktrinoje Katalikų Bažnyčia, kitaip negu ankstesnėje tradicijoje, laikoma tik vienu iš daugelio kelių, vedančių į žmogaus išganymą, greta kitų krikščioniškų ir nekrikščioniškų religinių bendruomenių. Todėl bandant Vatikano II Susirinkimo sprendimus laikyti posusirinkiminės Bažnyčios (ir katalikiškojo opozicinio sąjūdžio Lietuvoje kaip jos integralios dalies) vertinimo standartu, pirmiausia reikėtų įrodyti, kokių mastu šis naujasis visuotinės Bažnyčios būvis išliko katalikiškas. Tuo tarpu tai, jog kovojantys su komunizmu asmenys vadovavosi teologinio liberalizmo (nors sovietmečiu jis buvo tik potenciali grėsmė) premisomis, neabejotinai rodo, kad jie nevengė kritikuoti Vatikano dėl koketavimo su Maskva, tačiau niekada nesmerkė, tarkime, religijų laisvės principo ar ekumenizmo, o išsivadavus iš komunizmo įgyvendina jį praktikoje. Todėl derėtų iš naujo permąstyti, ar šis XX a. septintojo dešimtmečio pabaigoje kilęs antikomunistinis katalikiškasis pasipriešinimo sąjūdis laikyti-

nas autentišku Bažnyčios Lietuvoje poreikių reiškėju: pripažįstant, jog šis sąjūdis buvo vienintelė pasipriešinimo (suvokiant jį kaip aktyvų kontrveikimą) komunistiniam režimui forma, ar nevertėtų ir sąmoningai konservatyvios hierarchų laikysenos traktuoti kaip pasipriešinimo potencialiai grėsusiam Bažnyčiai Vatikano sankcionuotam doktrininiam reliatyvizmui ir kartu autentiškesne Bažnyčios Lietuvoje raiškos forma.

Eucharistijos bičiulių sąjūdis šiame straipsnyje analizuojamas kaip sudedamoji nevienareikšmiškai vertintino katalikiškojo pasipriešinimo dalis. Per trumpą laiką paplitęs visoje Lietuvoje šis pasauliečių sąjūdis pagarsėjo Kryžių kalno atstatymu, tūkstantinėmis Permaldavimo ir Atgailos eisenomis į Šiluvą. Bičiuliai veiksmingai prisidėjo dauginant ir platinant „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kroniką“ (toliau – „LKB kronika“) ir kitus pagrindinio leidinius, paremdavo sovietų valdžios persekiojamus kunigus. Tuo pat metu tūkstančiai jaunų šio sąjūdžio dalyvių, savo susirinkimuose studijuodami Šv. Raštą, dogmatiką, asketiką, Bažnyčios ir Lietuvos istoriją, šeimos gyvenimo pagrindus, perėmė Vatikano II Susirinkimo mokymą ir nepriklausomoje Lietuvoje neretai tapdavo modernistinio Bažnyčios pertvarkymo iniciatoriais ar vykdytojais.

Per 20 savo gyvavimo sovietmečiu metų EBS patyrė nemažas struktūrines transformacijas, pasibaigusias vadų institucijos susiformavimu – kaip tik šį sąjūdžio organizacijos elementą autorius linkęs laikyti svarbiausiu vidiniu periodizacijos kriterijumi. Daugiausia jį nulėmė sesers Jadvygos Gemos Stanelytės (toliau – s. Gema), šio sąjūdžio kūrėjos ir ilgametės vadovės, gyvenimo peripetijos – važinėjimas į misijas bei galiausiai jos suėmimas, turėjęs įtakos galutiniam vadų institucijos susiformavimui. Pagal šį kriterijų sovietinio laikotarpio sąjūdžio raidoje galima išvelgti bent tris periodus: konsolidacinį

(1969–1973 m.), sąjūdžio plėtimosi (1973–1980 m.), kurio būdingiausias bruožas – masinės eisenos į Šiluvą, ir trečiąjį, kai sąjūdžio vadovavimas visiškai perėjo į pasauliečių rankas (1980–1989 m.). Autoriaus aptariamu pirmuoju periodu sąjūdis menkai išoriškai išvelgiamas, jam būdingas dvasinis rengimasis, jėgų kaupimas. Išorinės veiklos esama, tačiau bičiuliai tik įsitraukia į kitų pradėtas akcijas. Konsolidacinis periodas laikytinas pirmuoju vadų institucijos formavimosi etapu, jo pabaigoje atsiranda pastovi institucija – vadų susirinkimai. Šį periodą vainikuoja pirmoji pačių bičiulių suorganizuota, visus juos suvienijusi akcija – kryžiaus nešimas 1973 m. gegužės 19–20 d.

Nesunku pastebėti, jog EBS ir katalikiškojo pasipriešinimo pirmojo etapo chronologinės ribos (išorinis periodizacijos kriterijus) beveik sutampa. Visuotiniu istorikų sutarimu pasipriešinimo pradžia laikomas kun. Vlodo Šlevo laiškas (1968 m. rugpjūčio 7 d.) SSRS MT pirmininkui Aleksejui Kosyginui dėl KB teisių varžymo. Į kai kurių kunigų atnaujintą grupinį vaikų katekizavimą sovietų valdžia, ilgai delsusi, atsakė represijomis: 1970–1971 m. trys kunigai nuteisti vieneriems metams kalėjimo. Neadekvati valdžios reakcija sukėlė masinius tikinčiųjų protestus. Taip katalikiškasis opozicinis sąjūdis, į jį įsitraukus eiliniams tikintiesiems, peraugo į naują pasipriešinimo stadiją. Perėjimą į ją galutinai užbaigė pagrindinės kunigų seminarijos ir periodinės spaudos – „LKB kronikos“ – atsiradimas (1972 m. kovo 17 d.).

Šaltiniai. Studijoje panaudotus šaltinius galima suskirstyti į kelias grupes: atsiminimai, autoriaus pokalbiai su šio sąjūdžio dalyviais, atsakymai į autoriaus anketos klausimus ir su sąjūdžio veikla susiję dokumentai.

Iš atsiminimų daugiausia pasinaudota teininiais rinkiniais, skirtais kun. Juozui Zdebskiui ir gyd. Povilui Butkevičiui¹. Juose nema-

ža informacijos EBS istorijai, nors dėl orientacijos į konkretų asmenį ir gerokai vienpusės. Daugelyje atsiminimų, skirtų vėlesnei EBS istorijai, visgi pateikiama reikšmingų detalių, leidžiančių pažinti ankstyvesnę jo raidą. Vertingiausi EB vadų, katalikų opozicinio sąjūdžio vadovų bei tikinčiųjų sambūrių dalyvių atsiminimai² – juose neretai nurodyti susirinkimų adresai, datos, leidžiančios patikslinti autoriaus apklaustų asmenų teiginius. Tarp neskelbtos „Aufbruch“ tarptautinio tyrimų projekto medžiagos ypač verti dėmesio kai kurių kunigų ir vienuolių atsiminimai³, kuriuose išryškėja tuometinis Vatikano II Susirinkimo vertinimas ir pateikiama retų faktų apie tikinčiųjų susirinkimus Kaune.

Anketos klausimai apėmė platų problemų spektrą – autorių domino įsitraukimo į EBS motyvai, grupelių susikūrimo aplinkybės, jų sudėtis, vidinis gyvenimas, ryšiai su kitomis rajono ar aplinkinių rajonų grupelėmis, kas žinota apie vadų susirinkimus, parašų rinkimas, pagalba pagrindinei spaudai. Bandyta išsiaiškinti EB savimonės komponentus. Gauta 10 atsakymų (iš Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio ir Biržų), tinkamų autoriaus pasirinktoms chronologinėms riboms.

Informatyviausia šaltinių grupė – autoriaus pokalbių su EB garso įrašai⁴. Šis tyrimas atliktas iš esmės jų pagrindu (jiems artimi tiesiogiai neužfiksuoti patikslinantys pokalbiai telefonu); visi kiti šaltiniai tik patikslina ar papildo šios rūšies šaltinius. Didžiausi jų trūkumai – pokalbių dalyvių kuklumas, trukdantis nustatyti jų tikrąją vietą įvykių eigoje, bei chronologinis neapibrėžtumas. Retos išimtis – pokalbiai su Ramune Butkevičiūte-Jurkuviene, Vidu ir Rūta Butkevičiais ar kun. Algirdu Daukniu, padėjusiais EBS sistematizuoti ir formalizuoti.

Pagal santykį su EBS pokalbių dalyviu galima suskirstyti į kelias grupes: 1) sąjūdžio paribyje esantys ar jam visiškai svetimi asmenys, pristatę EBS veikimo kontekstą; 2) va-

dai ar asmenys, buvę arti sąjūdžio ištakų; 3) vienuoliai bei kunigai, aktyviai dalyvavę šiame sąjūdyje, ir 4) eiliniai nariai. Iš pirmajai grupei priskirtinų įdomiausi A. Vinclovo prisiminimai – šį asmenį kiti laiko bičiuliu, nors savęs tokiu jis neįvardija. Daug vertingesnė antrosios grupės informacija. Ypač svarbių žinių, leidusių atsekti EB branduolį, suteikė Vilijampolės moterys (Alma Miklyčienė, Viktorija Maciulevičienė, Stasė Subačienė), dalyvavusios pirmuosiuose tikinčiųjų susibūrimuose ar juos organizavusios. Sesuo J. Kuo-dytė pateikė informacijos apie savo ir s. Gemos atėjimą į Vilijampolės tikinčiųjų susibūrimus, ekskursijų organizavimą. Pokalbiai su vadais ar jiems artimais asmenimis (J. Stanelyte, G. Bružaite, Stasė Belickiene, Aldona Šukyte, Vidu Abraičiu, Maryte Genyte ir kt.) padėjo suvokti sprendimų priėmimo technologiją bei sąjūdžio organizacinį vientisumą nulemiančius veiksnius, suteikė daug konkrečios informacijos apie vadų susirinkimus, ryšių tarp grupelių palaikymo būdus.

Beveik visi autoriui žinomi EBS istorijos šaltiniai skelbti pagrindinėje periodinėje spaudoje – „LKB kronikoje“, „Rūpintojėlyje“, „Aušroje“. Dauguma jų atspindi vėlesnį sąjūdžio gyvavimo laikotarpį – aštuntojo dešimtmečio antrąją pusę–devintąjį dešimtmetį; būtent tuo metu sąjūdžio dalyviai rengė tokias galingas akcijas kaip eisenas į Šiluvą. Pradinio laikotarpio dokumentuose bičiuliai net neminimi, todėl pokalbiai lieka pagrindiniu šaltiniu, leidžiančiu tą ar kitą dokumentuotą akciją priskirti EBS. Ankstyvasis EBS laikotarpis atsispindi tik „LKB kronikoje“ ir „Rūpintojėlyje“. Pirmajame leidinyje paskelbta informacija apie Virgilijaus Jaugelio sulaikymą renkant parašus vadinamajam Brežnevo memorandumui, detalai aprašyta kryžiaus nešimo (1973 m.) į Kryžių kalną akcija bei 1973 m. lapkričio mėn. kratos, atliktos „LKB kronikos“ daugintojų ir platintojų (minimos ir EB pavardės) butuose⁵. Patys EB

pogrindinėje periodinėje spaudoje pirmą kartą paminimi tik 1977 m., aprašant jų trečiąją eiseną į Šiluvą⁶. Daug reikšmingesnė publikacija – 1979 m. „Rūpintojėlio“ Nr. 8 paskelbti EB įstatai⁷, kurie, išskyrus kelis nežymius redakcinius pataisymus, beveik niekuo nesiskiria nuo pirmųjų, dar neskelbtų, padaugintų rašomąja mašinėle. 1989 m. pirmajame EB suvažiavime priimti įstatai, suteikę sąjūdžiui formalesnį pobūdį, nors faktiškai jau nebetaikyti, išryškina ankstesnę – evoliucijos stipresnės organizacinės struktūros linkme – tendenciją⁸.

Autorius pasinaudojo Lietuvos ypatingojo archyvo (f. K-1, ap. 3, 10, 14 ir baudžiamoji byla Nr. 47706/3), Lietuvos centrinio valstybės archyvo (f. R-181, ap. 1, 3, 7), Lietuvos Aukščiausiojo Teismo archyvuose (J. Stanelytės baudžiamoji byla Nr. 8-8/10) ir Vilniaus universiteto Bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomo kun. Prano Račiūno archyvo (f. 187) dokumentais bei istoriko Vido Spenglos išrašais iš kun. J. Zdebskio operatyvinio sekimo bylos Nr. 242⁹. Tačiau archyvinė medžiaga šiam darbui tėra papildoma, ant-raeilė, jau vien dėl to, kad aptariamo laikotarpio dokumentuose nėra karto nepaminti Eucharistijos bičiuliai¹⁰.

EB pirmą kartą paminimi tik 1974 m.: kažkokia Pundzienė užsimena, jog „bičiuliai bazuojasi prie Vilijampolės bažnyčios“¹¹. Ir iki tol būta nemažai užuominų apie tikinčiųjų sambūrius, randame KGB prisipažinimų, jog per mažai žinoma apie tikinčiųjų terpėje vykstančius procesus, jog agentai dirba perne-lyg pasyviai. Tačiau pirmosios „LKB kronikos“ slopinimo bangos metu (1973 m.) saugumas, atrodo, dar nieko nežinojo apie bičiu-lius, nors ir užfiksavo neabejotiną EB susirin-kimų vietą Kaune (Mickevičiaus g. 23) tais pačiais 1973 m.¹² Kiek mažai KGB žinojo apie EB, rodo ir tas faktas, jog tik 1976 m. pradėta operatyvinės įskaitos byla Mečislovui Jurevičiui, vienam iš EB vadų, kuris „važinė-

ja mums nežinomais tikslais po visą respub-liką“¹³. Susidaro įspūdis, jog KGB nesuvokė aštuntojo dešimtmečio pirmaisiais metais vi-soje Lietuvoje plačiai pasklidusių būrelių masto – KGB ataskaitose atsispindintis jų vaizdas neadekvatus realybei. Priežastis, ma-tyt, ta, jog KGB daugiausia dėmesio sutelkė į kunigus, o ne į pasauliečius ir taip praleido pradinį tikinčiųjų būrimosi laikotarpį – 1966–1969 m.

Istoriografija. Istorikų dėmesio EBS kol kas nesulaukė. Iš dalies tai suprantama – iki šiol istoriografijoje didžiausias dėmesys kreiptas į išoriškai lengviausiai pastebimas katalikiš-kojo opozicinio sąjūdžio apraiškas: pogrindi-nę spaudą, ypač „LKB kroniką“, ir KGB ko-vą su ja, vyskupų tremtinių veiklą. Tačiau EBS pastaruoju metu susidomėjo studentai – jam skirti Loretos Raudytės ir Marytės Drun-gilaitės bakalauriniai darbai¹⁴. Juose atsklei-džiami svarbiausi sąjūdžio bruožai, pateikia-ma vertingų duomenų (daugiausia iš Žemai-tijos), tačiau juose neatsispindi sąjūdžio isto-rinė raida.

Publikuotuose darbuose apie EB tik už-simenama tarp kitų problemų. Tokių mažai informatyvių straipsnių ar studijų autorius ra-do 36 – iš jų publicistiniam žanrui priskirti-na 20. Tai daugiausia proginiai straipsniai – EB paminimi prisimenant tėvo P. Masilionio mirties metines, eisenas į Šiluvą, žymius KB veikėjus, „LKB kronikos“ jubiliejaus proga. Juose nurodoma, jog sąjūdis susikūrė 1969 m.

Negausioje EBS mokslinėje istoriografi-joje atsirado kelios sąjūdžio susikūrimo ver-sijos. Populiariesnė versija, sureikšminanti P. Masilionio vaidmenį, laikant jį EBS kūrė-ju¹⁵. Vysk. Jonas Boruta išreiškė nuomonę, jog seserys sujungė P. Masilionio įkurtus Eu-charistijos mylėtojų būrelius į vieningą sąjū-dį¹⁶. Kita populiari versija (kun. L. Jagminas, Arūnas Streikus), jog sąjūdis suburtas Eucha-ristinio Jėzaus seserų kongregacijos (SJE)

seserų, neakcentuojant sesers J. Stanelytės vaidmens¹⁷. Regina Laukaitytė, arkivysk. Sigitas Tamkevičius ir Egidijus Jaseliūnas savo naujausioje publikacijoje prioritetą teikia s. Gemai arba visiškai nekalba apie konkrečius įkūrėjus; jie labiau pabrėžia EBS susikūrimo savaimingumą¹⁸.

Daugelis istorikų EBS skiriamuoju bruožu laiko reguliarius susirinkimus, religinio tautinio pobūdžio vaidinimus, rekolekcijas ir kitokius jaunimo sambūris. Išimtis – Vytautas Vardys, teigęs, jog „EBS nešaukia susirinkimų, bet skatina individualinį religingumą, kasdieninę kontempliaciją, bažnyčios lankymą“. Be to, šis istorikas ypač pabrėžė pasauliečių prioritetą EBS: „Tai viena iš pasauliečių diskusijų ir maldos grupelių formų“¹⁹. Savo naujausioje publikacijoje tokią pat išvadą padarė ir E. Jaseliūnas²⁰. Pažymima, jog EB stiprino ir ugdė dalies jaunimo tautinę savimonę. Beveik visi autoriai mini ryškiausias bičiulių akcijas – eisenas į Šiluvą, Kryžių kalną. Kun. Lionginas Virbalas bene vienintelis daugiau dėmesio atkreipė į bičiulių dvasines praktikas²¹.

Išsamiausia EBS įvertinimą randame arkivysk. S. Tamkevičiaus, A. Streikaus ir E. Jaseliūno studijose. Jose EBS aptariamas plačiame KB padėties sovietmečiu apskritai ar pasipriešinimo kontekste ir tai leidžia jiems pastebėti būdingiausias šio sąjūdžio bruožus. Tą patį galima pasakyti ir apie apybraižą, skirtą eucharistiečių kongregacijai²², kurioje EBS apibūdinamas gerokai siauresniu aspektu, tačiau jos autorius, matyt, turėjo konkretesnės informacijos. Arkivysk. S. Tamkevičius, kalbėdamas apie KB pasipriešinimą „dvasiniam genocidui“, EBS iškelia į vieną lygmenį su Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komitetu. Antra, jis pabrėžia organizacinės struktūros egzistavimo svarbą šio sąjūdžio esmei suvokti, pažymi, jog sąjūdis buvo formalus, nes turėjo įstatus, bet drauge ir neformalus, nes neturėjo narių sąrašų²³.

BAŽNYČIOS IR VISUOMENĖS BŪSENA SEPTINTOJO DEŠIMTMEČIO PABAIGOJE

Prielaidos katalikiškajam opoziciniam sąjūdžiui atsirasti. Mūsų manymu, katalikiškąjį opozicinį sąjūdį labiausiai paskatino Vatikano II Susirinkimas, vėlesnės reformos bei pokyčiai Sovietų Sąjungos valdžioje. Reikšmingas ir trečiasis, kol kas Lietuvos historiografijoje neišryškintas veiksnys – dviejų didžiųjų valstybių (JAV ir SSRS) ideologinės konfrontacijos poveikis Lietuvos visuomenės mąstysenai ir pasaulėžiūros kaitai. Okupacijos sąlygomis nemaža visuomenės dalis, atmetusi prievarta bruktą sovietinį pasaulio istorijos modelį, nekritiškai perėmė taip pat svetimą Bažnyčiai JAV ir jos sąjungininkių propaguotą vakarietiškąjį, kuris liberalizmą, demokratiją bei žmogaus teises puoselėjančius Vakarus įvardijo esant laisvuju pasauliu, o komunistinius Rytus – pavergtuju. Besiformuojantį katalikiškąjį opozicinį sąjūdį veikė ir gausi lietuvių išeivijos JAV katalikiškoji dalis, geopolitinės būtinybės verčiama tapti liberalaus pasaulio modelio rupu ir perteikėju okupuotai Lietuvai. Be to, pati kovos su komunizmu Lietuvoje logika vertė kliautis JAV fizine jėga – per daug gigantiškos kovos sukuryje atrodė atsidurta, kad būtų galima remtis vien dvasinę paramą teikiančia Bažnyčios Tradicija.

Žymus pragyvenimo lygio pakilimas septintąjį ir aštuntąjį dešimtmečiais bei ateistinė propaganda, žadanti visuotinę gerovę artimiausiu laiku, taip pat teikė vis daugiau pagundų pamiršti dvasinį pasaulį. O konkuruojimas su komunistinės propagandos peršamu socialinio teisingumo idealu dalį Lietuvos dvasininkijos vertė pritarti Vatikano II Susirinkimo socialiai orientuotos Bažnyčios modeliui, atmetant tradicinį eschatologinį.

Susirinkimas darė įtaką dvasininkijai keliais kanalais: 1968 m. išspausdintų jo nutari-

mų studijomis, informacija per Vatikano radiją, Lietuvą pradėjusia pasiekti emigrantine literatūra bei sumaištimi dėl liturginės reformos. Neatlikus specialių tyrimų, neįmanoma tiksliai atsakyti į klausimą, kiek dvasininkų palaikė reformas ir kiek joms priešinosi, tačiau gausi vysk. Liudviko Povilonio korespondencija su Lietuvos ir išeivijos dvasininkais²⁴ leidžia korektiškiau įvertinti hierarchijos požiūrį į posusirinkimines permainas Bažnyčioje. Priešingai istoriografijoje įsitvirtinusiai pažiūrai, jog vien sovietų valdžia, kontrpropagandiniais sumetimais iš pradžių leidusi liturginės reformos įgyvendinimą, yra atsakinga už vėlesnį jos stabdymą, minėtos korespondencijos analizė leidžia teigti, kad priešiškus Susirinkimo nutarimams ir reformų vilkinimas buvo pačios hierarchijos sąmoningai pasirinkta laikysena²⁵. Aplinkinių kraštų vyskupams (ir vysk. Julijanui Vaivodui) aprobavus naują liturgiją „mes kol kas liekame atskalūnais“, – taip teigė Maskvos Šv. Liudviko bažnyčios klebonas kun. Stanislovas Mažeika²⁶.

Koreguotinas ir kitas istoriografijos teiginys, jog vyskupų ir valdytojų požiūrį į posusirinkimines permainas Bažnyčioje nulėmė jų kolaboravimo su sovietų valdžia faktas. Iš tiesų veikiau atvirkščiai: neretai jų pažiūros lėmė apsisprendimą bendradarbiauti su valdžia. Tarkim, vysk. L. Povilonis, matyt, visiškai pagrįstai įtariamas bendradarbiavimu su KGB, labai neigiamai vertino reformą: „Bet kokiai pas mus nevykusiai reformai aš, kiek nuo manęs priklausys, visomis jėgomis priešinsiuos“; „Kartais aš ir pagalvoju, kaip gerai, kad pas mus tokia santvarka, kurioje mes neturime galimybės skubėti su reforma. Apvaizda [...] ir ateistus panaudoja savo planams įgyvendinti“; „[...] katalikai, įsivesdami visokių naujūmų, artėja prie kitų tikėjimų, [...] kažin ar tas prives prie gero...“²⁷ Tuo tarpu lygiai taip pat sovietų valdžios proteguojami vysk. Juozas Labukas ir mons. Česlovas Krivaitis (padedami kun. Vaclovo Aliulio) beato-dairiškai skubino naujos liturgijos įvedimą²⁸.

Žinoma, galima išvelgti ir proziškesnių motyvų: hierarchijos grupuočių kovą (užsimenama apie kaišiadorišką hegemoniją) ar materialiai užtikrinto, saugaus gyvenimo išsaugojimą. Tačiau būta dvasininkų, aiškiai suvokusių filosofines ir teologines naujojo mokyimo nesuderinamumo su tradiciniu priežastis. Vienas iš jų, minėtas kun. S. Mažeika, rašė: „Iš viso man Vatikano II atrodo daugiau racionalizmo padaru negu Šv. Dvasios kūrinys“²⁹. Tačiau ne tik šiai konservatyviajai, bet ir visai Lietuvos dvasininkijai būdingas besąlyginis paklusnumas popiežiui neleido imtis jokių aktyvių kontrveikslių.

Tuo tarpu opoziciškai nusiteikę dvasininkai (beveik visi jie vadovavo bičiuliams), taip pat ir patys bičiuliai labai entuziastingai priėmė naują liturgiją ir mokymą (kun. Jonas Laurusevičius (Lauriūnas) Kabeliuose vienas pirmųjų jau 1971 m. visas šv. Mišias laikė lietuvių kalba³⁰): „Pogrindžio sąlygomis labai išgyvenome nutarimų įgyvendinimo vilkinimą, [...] dabar [...] mėginama bet kurioje srityje su kuriuo nors Vatikano Susirinkimo nutarimu padiskutuoti. Tada to nebuvo. [...] Mano aplinkoje į jį [Susirinkimą] buvo žiūrima kaip į labai didelį dalyką [...]“³¹. Neatmestina galimybė, jog tokį palankumą naujam mokymui ir liturgijai parengė jau seniau slaptai sklindantis modernizmas – tai liudytų kun. A. Šeškevičiaus didžiavimasis pažintimi su prof. Karlu Rahneriu SJ, kun. S. Tamkevičiaus konstatavimas, jog žinios, gautos seminarijoje, pasenusios 50 metų³². Neišleistas iš akių faktas, jog patys katalikiškojo opozicinio sąjūdžio vadovai atgimimą Bažnyčioje datuoja 1964–1965 m. Tai reikštų, kad jie buvo jau pasirengę permainoms ir tik laukė signalo iš Vatikano. Tokiu signalu ir tapo Susirinkimo nutarimai, pagrindę nepaprastai reikšmingus šiam sąjūdžiui jo vadovų kontaktus su stačiatikiais ir bendradarbiavimą su liberaliais Maskvos disidentais; taip praktiškai pradėta įgyvendinti naują ekumeninę doktriną.

Išskirtinis buvo EB įkvėpėjo P. Masilionio SJ (1902–1980) vaidmuo brandinant pasipriešinimo sovietinei sistemai ir atvirumo naujovėms dvasią kunigų aplinkoje. Dar 1954 m., gavęs vysk. Kazimiero Paltaroko pritarimą, jis pradėjo rengti rekolekcijas kunigams ir klierikams, kurių metu diegė jiems eucharistinį pamaldumą (1957–1958 m. Kauno kunigų seminarijoje kartu su kun. Vincentu Sladkevičiumi) ir ne vieną kunigą paskatino žengti nonkonformistiniu keliu. Nepasitenkinęs vien rekolekcijų kunigams vedimu, greičiausiai dar prieš Vatikano II Susirinkimą jis įkūrė Religinę kunigų asociaciją (Asociato Religiosa Sacerdotalis) – vadinajamą Eucharistinį kunigų sąjūdį, parengė šio sąjūdžio įstatus, kuriuose kaip specifinis tikslas buvo numatytas Susirinkimo nutarimų įgyvendinimas³³. P. Masilionis lankėsi įvairiuose kunigų sambūriuose, ieškodamas kunigų ir klierikų, kurie paremtų šio sąjūdžio dvasią, pats organizavo tokius susibūrimus. Jo įkvėpti kunigai – J. Zdebskis, S. Tamkevičius, Petras Dumbliauskas, Alfonsas Svarinskas – tapo katalikiškojo opozicinio sąjūdžio vadais.

Susirinkimo poveikis pasauliečiams dėl neigiamo Bažnyčios hierarchų požiūrio į liturginę reformą buvo labiau juntamas pagyvėjusia pastoracija, kuri dabar orientavosi į pasauliečių vaidmens didinimą: kunigai buvo įpareigoti daugiau bendrauti su savo parapijiečiais, sakyti savo pačių parengtus pamokslus; propaguotos naujos bendravimo su tikinčiaisiais formos, pasauliečiams dažniau pradėta rengti rekolekcijas, drąsesni kunigai nekreipdami dėmesio į suvaržymus ėmėsi grupinio vaikų katekizavimo, kiti pasitelkėdavo vienuoles. Tokią orientaciją į pasauliečius opoziciškai nusiteikę Lietuvos kunigai suvokė kaip galimybę veiksmingiau priešintis komunistiniam režimui; ji buvo ypač svarbi EBS atsiradimui – pasaulietis tapo lygiaverčiu dvasininko bendradarbiu.

Nikitos Chruščiovo nušalinimas 1964 m. sudarė palankesnes sąlygas Susirinkimo tei-

kiamoms galimybėms realizuoti. Jam esant valdžioje, tikintieji negalėjo tikėtis bent kiek stabilesnio palankaus požiūrio į KB: santykinai liberalius 1954–1959 ir 1962–1963 m. laikotarpius nutraukdavo ateistinės kampanijos (paskutinė pasibaigė kartu su N. Chruščiovo nuvertimu), Lietuvoje pasireiškusios visišku pastoracinės veiklos suvaržymu, bažnyčių uždarinėjimu, Kryžių kalno nusiaubimu, Veprių ir Vilniaus kalvarijų sunaikinimu, kunigų įkalinimais, iki minimumo apribotu klierikų skaičiumi Kauno kunigų seminarijoje (1965 m. teliko 24)³⁴. Tuo tarpu pirmaisiais Leonido Brežnevo valdymo metais pasirodė viltingų ženklų – siekdami įsitvirtinti valdžioje naujieji šalies valdytojai turėjo atsiriboti nuo N. Chruščiovo voliuntarizmo; N. Chruščiovui buvo priskirti ir drastiški antireliginės politikos metodai. Buvo atsisakyta atvirų represijų dvasininkų atžvilgiu politikos: pagal 1965 m. sausio 27 d. pasirodžiusį SSRS AT prezidiumo nutarimą „Dėl kai kurių socialistinio teisingumo pažeidimų tikinčiųjų atžvilgiu“ persvarstyta kai kurių represuotųjų bylos, iš įkalinimo vietų paleisti 9 kunigai³⁵.

Katalikiškojo opozicinio sąjūdžio brendimas (1966–1968 m.) 1968 m. Telšių vyskupijos kun. V. Šlevo laiškas SSRS MT pirminkui A. Kosyginui, kuriame reikalaujama padidinti klierikų skaičių kunigų seminarijoje, sumažinti mokesčių bažnyčioms už elektrą ir leisti išspausdinti Maldyną, paprastai laikomas katalikiškojo opozicinio sąjūdžio pradžia, tačiau šį pirmą viešą reikalavimą subrandino jau seniau vykstantys kunigų pasitarimai jų slaptuose susirinkimuose. Neatsitiktinai anksčiausiai (apie 1966 m.) tie susirinkimai prasidėjo Vilkaviškio vyskupijoje – mat paprastai į šios vyskupijos parapijas būdavo perkeltami nepaklusnūs kunigai. Slaptuose susirinkimuose akyviai dalyvavo visi vėliau EBS vadovavę ar jų palaikę kunigai: S. Tamkevičius, A. Svarinskas, J. Zdebskis, Albinas Deltuva, Vincentas Jalinskas, P. Račiūnas. Tokia akty-

vių kunigų koncentracija netoli Kauno palengvino sparčią EBS plėtotę.

Susirinkimuose išsikristalizavo mintis priešintis valdžios draudimams grupėmis katekizuoti vaikus, patarnauti jiems šv. Mišių metu ir pan. ne tik rašant protesto laiškus, bet ir aktyviai jiems nepaklūstant. „LKB kronika“ pasipriešinimą vaikų katekizavimo draudimui taip pat laiko svarbiausiu kriterijumi, leidžiančiu Bažnyčios „atgimimą“ datuoti 1964–1966 m.³⁶ Kun. A. Svarinskas laikytinas vienu iš jo pradininkų: 1964 m. grįžęs iš lagerio ir pajutęs, kad tauta pasidavusi apatijai ir baimei, ėmė skelbti Lietuvoje prasidedantį „atgimimą“, nors iš tiesų tuo metu jokių reigimų jo ženklų nebūta.

Kun. A. Svarinskas praktinėje veikloje nesitenkino vien savo parapijos (1965 m. paskirtas Miroslovo bažnyčios vikaru) religinio gyvenimo žadinimu (būrė jaunimą į chorą, įtraukė į patarnavimus). Jis taip pat važinėjo po kitas parapijas kaip pamokslininkas, savo pažįstamiems pasakojo apie lagerinį patyrimą – taip padėjo pamatą nuolatiniam tikinčiųjų susibūrimams. Panašiai elgėsi ir kiti kunigai: J. Zdebskis (nuo 1966 m.) ir S. Tamkevičius rengė rekolekcijas inteligentams, vienuolėms. Žaliakalnyje jiems buvo paruoštas butas³⁷. Nelegaliai šventimus gavęs kun. Petras Našlėnas irgi bent jau nuo 1966 m. kalbėjosi su savo artimiausiais pažįstamais apie tikėjimo ir tautos reikalus³⁸. Valdžia tokį kunigų nepaklusnumą mėgindavo palaužti kilnodama juos iš vienos parapijos į kitą, tačiau tai tik paskatino vėlesnį bičiulių paplitimą – Kudirkos Naumiesčio, kur vienas po kito vikaravo kunigai A. Svarinskas ir S. Tamkevičius, jaunimas įsitraukė į EB gretas.

Vatikano II Susirinkimas gerokai paveikė ir moterų vienuolijų veiklą: paskatino mažesniąsias vienuolijas vienyti apaštaliniam darbui tarp pasauliečių, vienuolijos atnaujino ryšius su savo centrais užsienyje, dvasios tėvais tapo vadinamieji veiklieji kunigai, vienuolijų vadovės peržiūrėjo konstitucijas. Vienuolės

taip pat daug prisidėjo telkiant tikinčiuosius, ypač SJE kongregacija: jai priklausanti sesuo Monika Gavėnaitė nuo 1970 m. organizavo jaunimo sambūrius³⁹. Kultūriečių (senasis širdiečių vienuolijos įvardijimas) vienuolynas tapo kun. J. Zdebskio ir S. Tamkevičiaus atramos punktu Žaliakalnyje. Jų vyresniosios sesers Teresės Kriaučiūnaitės vadovaujami tikinčiųjų susirinkimai Žaliakalnyje, vykę 1967–1969(?) m., galbūt laikytini pirmaisiais Kaune. Vis dėlto po eucharistiečių reikšmingiausią vaidmenį suvaidino Marijos tarnaičių vienuolija. Šiai kongregacijai priklausančios vienuolės Teklė Steponavičiūtė, Ona Norkutė, Jadvyga Žiliūtė vadovavo atitinkamai Klaipėdos, Panevėžio katedros ir Kretingos EB. Sesuo O. Norkutė jau 1968 m. subūrė mergaičių būrelį. Vėliau jai kilo mintis eiti per butus ir katekizuoti pamaldžių tėvų vaikus. Tokios pažintys skatino bičiulių kūrimąsi.

Pasauliečiai į aktyvesnį Bažnyčios gyvenimą įsitraukė dvejopai: dalyvaudami 1) savilaidoje ir 2) įvairaus pobūdžio susibūrimuose. Aktyvi leidybinė veikla prasidėjo 1967 m. pabaigoje Povilo Petronio iniciatyva. Tais metais jis pradėjo dauginti maldaknyges Jono Stašaičio pagamintomis spausdinimo staklėmis⁴⁰. Visai savarankiškai tos pačios veiklos ėmėsi ir Petras Plumpa su Algiiu Palioku, Jonu Gudeliu bei Vytautu Vaičiūnu. 1970 m. šie būreliai jau veikė drauge. Spausdintos ne tik maldaknygės, bet ir filosofinė-teologinė literatūra. Tokio pobūdžio literatūros dauginimas – tai intelektualinės bazės EB ir kitiems švietėjiškiems sambūriams rengimas. Tie patys asmenys jautė poreikį dalyvauti kunigų rengiamose rekolekcijose, o būdami iš pasauliečių labiausiai teologiškai išprusę ir patys organizuodavo tikinčiųjų susibūrimus. Vienas iš jų – J. Stašaitis, apie 1965 m. atnaujinęs Kryžiaus kelių ėjimą Vilniaus kalvarijose. Paprastai po to tikintieji pasikviesdavo jį pietų, kurių metu jis kalbėdavo tikėjimo klausimais. J. Stašaitis turėjo savo religinius būrelius ne tik Vilniuje, bet ir Kau-

ne; tarp jo klausytojų vėliau būta ir bičiulių (V. Jaugelis). Į EBS įsitraukė ir kai kurie P. Petronio suburti spaudos įrišinėtojai ar platinotojai: Prienuose gyvenęs mokytojas Juozas Eidukevičius (dar 1968 m. turėjęs ryšių ir su J. Stašaičiu), pats vadovavęs tikinčiųjų būreliui, vėliau ir bičiuliams, Raseinių ligoninės darbuotojas V. Lažinskas, prie Ariogalos pastatęs garsų kryžių, galbūt irgi platino P. Petronio leidinius⁴¹. Patys pagrindinės spaudos leidėjai taip pat įstojo į EB gretas, dažniausiai kaip vadai ar paskaitininkai, pvz., P. Plumpa ar Juozas Gražys, laisvu nuo jiems svarbiausios leidybinės veiklos metu dalyvavdavę bičiulių susirinkimuose.

EUCHARISTIJOS BIČIULIŲ SAJŪDŽIO GENEZĖ

Eucharistinio Jėzaus seserų kongregacija ir EBS idėjos įgyvendinimo pradžia. 1947 m., kai vienuolijos buvo vis labiau varžomos, tėvas P. Masilionis įkūrė Eucharistinio Jėzaus seserų kongregaciją, kurios specialiu tikslu numatytas darbas su jaunimu. Kadangi eucharistietės neturėjo Vienuolijų kongregacijos patvirtinimo ir veikė vadovaudamosi laikinąja regula, tai praėjus beveik 20 m. nuo vienuolijos įkūrimo vysk. J. Labukas pasiūlė P. Masilioniui parašyti konstituciją, kurioje nebūtų minimas darbas su jaunimu. Kongregacijos įkūrėjas atsisakė, tačiau sutiko kongregacijos vyresnioji sesuo Jonė Juozapaitytė. Vyskupas, remdamasis Vienuolijų kongregacijos 1967 m. lapkričio 6 d. protokolu Nr. 3243/47, patvirtinusi naują konstituciją, 1969 m. vasario 22 d. išleido dekretą, leidžiantį kongregacijai veikti nauju statusu⁴². Tačiau senosios seserys liko ištikimos P. Masilioniui, ir vienuolija skilo. Beveik neabejotina, jog vienuolijos suskaldymas – sėkmingai įgyvendinta sovietų saugumo operacija: nepriklausomybės metais paaiškėjo, kad nebuvo jokio protokolo Nr. 3243/47, o keistas vysku-

po delsimas paskelbti, kad jį gavo – tai padaryta 1968 m. gegužės mėn.⁴³ – tik sustiprina įtarimus.

Praėjus kelioms savaitėms po minėto protokolo paskelbimo, P. Masilionio kongregaciją ėmėsi globoti ištremtieji vyskupai Julijonas Steponavičius ir V. Sladkevičius; taip sudarytos sąlygos dar energingiau tęsti jaunimo katekizavimo darbą. Atsiskyrusi nuo KGB proteguojamo vysk. J. Labuko, vienuolija sparčiai gausėjo ir tapo viena reikšmingiausių katalikiškojo opozicinio sąjūdžio sudedamųjų dalių. Kartu tai esminė EBS atsiradimo prielaida.

Eucharistinio Jėzaus seserims būdingi bruožai (atvirumas pasauliui ir apaštalinis veiklumas, sąmoningas naudojimas visomis civilizacijos teikiamomis galimybėmis, pastangos neatsilikti nuo visuomenės, mokslo pažangos ir siekti kuo geresnio išsilavinimo) bei eucharistinis pamaldumas tapo ir EBS dvasinio savitumo pagrindu. Tuo tarpu paties kongregacijos įkūrėjo įpareigojimas seserims dirbti su vadinamosios vadų sistemos pagalba, dvasiškai vadovaujant skirtingo amžiaus bei įvairių socialinių pasauliečių grupių lyderiams (vadams), nulėmė EBS organizacinę struktūrą. Seserys rėmėsi P. Masilionio darbo su mokiniais patirtimi pokario metais. Tuomet pamaldesniems vaikams jis pavesdavo vadovauti mokinių – Eucharistijos mylėtojų – būreliams; taip beveik visi vienos ar kitos mokyklos mokiniai imdavo reguliariai lankyti šv. Mišias. Tačiau šių P. Masilionio iki 1949 m. suburtų Eucharistijos mylėtojų su EB niekas nesieja.

Eucharistijos bičiulių idėjos pagrindas – eucharistietėms 1969 m. kilęs sumanymas išplėsti tradicinę joms velykinę adoraciją iš Didžiojo Ketvirtadienio į Penktadienį tarp pasauliečių, paskatinant juos dalį paros laiko skirti bendravimui su Jėzumi – mokant gyventi Dievo akivaizdoje. Idėją suformulavo sesuo G. Stanelytė. EB idėją palaimino vysk. V. Sladkevičius, pažadėdamas iki mirties sa-

ve laikyti EB. Šį s. Gemos sumanymą visiškai parėmė ir P. Masilionis, bet praktiškai prie jos įgyvendinimo niekuo neprisidėjo.

Sąjūdžiui pavadinimą sugalvojo pati s. Gema sesers J. Kuodytės namuose Donelaičio g. 4 pagal P. Masilionio giesmės „Radau bičiulį didį, didį...“ žodžius. Analogiškai šio sąjūdžio dalyviai iš pradžių greičiausiai vadinti Eucharistinio Jėzaus bičiuliais⁴⁴. Tik vėliau, forminant organizaciją, pavadinimas pakeistas į Eucharistijos bičiulių sąjūdžio pavadinimą. Būta sumanymų sąjūdį pavadinti Eucharistijos karžygiais – prieš karą P. Masilionis buvo sukūręs taip pavadintą vaikų organizaciją; sovietmečiu Rytų Lietuvoje irgi būta grupelių, įvardijančių save Eucharistijos karžygiais ar karžygėliais.

Tikinčiųjų susibūrimai Kaune (Vilijampolėje) ir grupelės susikūrimas. Tai, kad EBS prasidėjo Vilijampolėje, nulėmė jos bažnytinio gyvenimo organizatorių aktyvumas. Didelę reikšmę turėjo ir sovietų valdžiai toleruojant nuo 1964 m. atgimęs šventųjų vietų lankymas – ekskursijos. Jų organizatorių nebuvo daug, tikinčiųjų sluoksniuose jie buvo žinomi visame Kaune: V. Maciulevičienė, gyvenusi kaip tik Vilijampolėje, Juozas Barysas (V. Maciulevičienė jį pažinojo kaip senuką Borisą), glaudęsis prie Karmelitų bažnyčios, Bronė Samsonaitė (tačiau ji rengdavo ekskursijas tik pas valdžios toleruojamus kunigus), galbūt Vytautas Volskis, gyvenęs Žaliakalnyje. Žinomiausia iš jų – V. Maciulevičienė, dirbusi komise pardavėja ir turėjusi galimybę suorganizuoti transportą. Kelionės į atlaisdus prasidėjo apie 1964 m. (tiesa, V. Maciulevičienė teigia tokias keliones pradėjusi rengti tik nuo 1969–1970 m., nors, S. Subačienės manymu, ji kartu su A. Miklyčiene (mokytoja, tuo metu dėl ligos jau nedirbusi) dar gerokai prieš 1969 m. buvo pagrindinės Vilijampolės bažnytinio gyvenimo organizatorės).

Valdžia žinojo apie tokias ekskursijas, tačiau nelabai jomis domėjosi, gal tik pakreip-

davo naudinga sau linkme. Tuo tarpu ekskursijų metu užsimegzdavo pažintys, kurios vėliau turėjo didelę įtaką sparčiam bičiulių plitimui. Pasibaigus ekskursijai, maldininkai dar susirinkdavo, pasidalydavo įspūdžiais – ryšiai nebenutrūkdavo. Neatsitiktinai ekskursijų organizatoriai tapo ir katalikiškojo gyvenimo organizatoriais: V. Maciulevičienė vadovavo Vilijampolės EB, J. Barysas – kraštotyriniam Karmelitų bažnyčios būreliui. Taigi Kauno katalikiškąjį gyvenimą organizavusius asmenis siejo giminytės, profesiniai ir kitokie ryšiai; paprasčiau tariant, pasitikėta tik tais, kurie gerai pažinoti – giminaičiais, bendramoksliais, bendradarbiais, tais, su kuriais nuolat buvo susitinkama bažnyčioje.

Kita tikinčiųjų bendravimo forma – pamaldžių moterų susiejimai maldai. Vilijampolėje tokiuose maldos sambūriuose dalyvau-davo apie 10 moterų: minimos A. Miklyčienė, V. Maciulevičienė (susipažinusi su ja kelionėse), Repšienė, žygeivio Ričardo Repšio motina, S. Subačienė, O. Česnavičienė, Genu-tė, Liuda, Stasytė ir kt.⁴⁵ Visos šios moterys, vos ne kasdien susitikdavusios bažnyčioje, laikytinos Vilijampolės bažnytiniu aktyvu.

Eucharistiečių atėjimas į pamaldžių moterų maldos susibūrimus žymi kokybiškai naujo etapo pradžia. Jos aiškindavo tikėjimo tiesas, nevengdavo kalbėti apie tikėjimo suvaržymus Lietuvoje, pradėjo kviesti veikliuosius kunigus. Patys bičiuliai, bandydami paaiškinti, kodėl Vilijampolėje prasidėjo EBS, akcentuoja pažinties su eucharistietėmis svarbą. Neatsitiktinai pirmieji susirinkimai vyko Aleksote pas sesers J. Kuodytės studijų draugę gydytoją Olgą Intaitę-Andriuškevičienę, KGB apibūdintą kaip kun. J. Zdebskio „ryšį“⁴⁶. Ją pažinojo ir pas ją kas mėnesį lankydavosi ir V. Maciulevičienė – ji, beje, pažinojo ir V. Volskį, kuris gyveno Žaliakalnyje ir jau seniai buvo patekęs į saugumo akiratį⁴⁷. Pastarasis aktyvesnės veiklos neišplėtojo – jo sūnus Aloyzas, prasidėjęs EBS, išitraukė į Vilijampolės grupę.

Sesuo J. Kuodytė vienu iš atėjimo į Viliampolę motyvų laiko norą „išnaudoti“ kun. J. Zdebskį ir S. Tamkevičių (1969 m. iš jų buvo atimti registracijos pažymėjimai). Tokie susirinkimai, jau dalyvaujant minėtiems kunigams, vyko iš pradžių pas jos brolienę, vėliau pas S. Subačienę, Stašauskienę. Nors aišku, kad J. Kuodytės pažintis su Viliampolės aktyvistėmis užsimezgė anksčiau: su A. Miklyčiene apie 1964–1965 m.; matyt, maždaug tuo metu susipažino ir su V. Maciulevičiene jos suorganizuotoje kelionėje. Aišku, jog pravertė J. Kuodytės profesiniai ryšiai: Bronelė, pas kurią Kalpoko gatvėje vyko vieni pirmųjų bičiulių susirinkimų, ir Borutienė taip pat buvo stomatologės.

Neabejotina, jog J. Kuodytės iniciatyva apie 1968 m. (V. Maciulevičienė visada tardavosi su ja) pradėtos rengti vadinamosios apaštalinės kelionės pas veikliuosius kunigus A. Svarinską, P. Račiūną, V. Jalinską, A. Šeškevičių, J. Lauriūną, Alfonsą Bulotą, Bronių Antanaitį, vysk. V. Sladkevičių jiems paremti. Greičiausiai jos dėka į Viliampolę rekolekcijų praveisti atvykdavo kun. P. Račiūnas. Viliampolės bičuliams susirinkimus jis pravedavo ir Palangoje, kopose.

Kita svarbi bičiulių telkimosi vieta – Kulautuva. Čia šeštajame dešimtmetyje klebonavo kun. A. Svarinskas, zakristijonu dirbo vėliau nelegaliai šventimus gavęs P. Našlėnas, gyveno kun. A. Svarinsko sesuo su šeima. Vietos mokykloje dirbo trys aktyvios tikinčios mokytojos: Ona Butkevičienė, Stasė Jasiūnaitė ir Brazauskienė. Jos septintojo dešimtmečio pabaigoje–aštuntajame dešimtmetyje ištraukė į tikinčiųjų organizavimą: O. Butkevičienė – tiesiogiai į EBS, Brazauskų šeima veikė Aukštuosiuose Šančiuose, o S. Jasiūnaitė tikinčiųjų susibūrimus organizavo savo namuose Kulautuvoje. Juose dažnai kalbėdavo kun. P. Našlėnas. Jį pas S. Jasiūnaitę pakviėdavo minėtos Viliampolės moterys.

A. Miklyčienės iniciatyva kun. P. Našlėną apie 1968 m. pradėta kvieisti ir į Viliampo-

lės susibūrimus (jos vyras buvo kilęs iš to paties krašto ir mokėsis toje pačioje gimnazijoje). Bičiulius palaikė Viliampolės bažnyčios vikaras Jonas Babonas, kurį KGB gretai kun. J. Zdebskio ir S. Tamkevičiaus laikė vienu „ekstremistiškiausių“ kunigų, nors bičiulių prisiminimuose jis rečiau iškyla – tik V. Maciulevičienė jį prisiminė.

Turbūt A. Miklyčienės pažintis su kun. J. Lauriūno seserimi Ieva Laurusevičiūte – pas ją vasarodavo – nulėmė tai, jog atoki pastarosios sodyba Raudondvaryje nuo 1969 m. virto rekolekcijų vieta eucharistietėms (iki 1974 m.) bei Kauno pamaldžių tėvų vaikams. I. Laurusevičiūtė gerai pažinojo ir S. Jasiūnaitę, O. Intaitę-Andriuškevičienę bei M. Jaugelienę (V. Jaugelio motiną).

Tiesioginę EB pradžią reikėtų sieti su s. Gemos pasirodymu Viliampolės tikinčiųjų susirinkimuose. Esama kelių šiek tiek skirtingai šį momentą nušviečiančių liudijimų. S. Subačienė teigia, jog apie Eucharistijos bičiulius ji pirmą kartą išgirdo pas Stašauskienę, vadinamą Rožių karaliene (ji augino rožes). Sesuo Gema tąkart pasakiusi: „Čia mes [...] Eucharistijos bičiulių, bet čia niekas neregistruos, niekas pavardžių nerašys [...] kiekvienas turėkit širdy, kas ką norit atsisvekit, kuriuos jau žinot“⁴⁸. Daugelis apklaustųjų prisiminė, kad pas Stašauskienę susirinkimai vyko nuolat. Tuo tarpu V. Maciulevičienei, laikytinai viena iš Viliampolės grupės vadų, susirinkimai pas Stašauskienę niekuo nesiskyrė nuo ankstesnių maldos susirinkimų – pasisėdėjimų vardinių ar kitomis panašiomis progomis. Ji EB pradžią labiau linkusi sieti su A. Miklyčienės prašymu pasveikinti s. Gemą vardinių ar gimtadienio proga (prisimena, jog šaltuoju metų laiku, todėl įtikinamesnis gimtadienis – s. Gema gimusi spalio 29 d.) kartu su R. Repšiu ir Donatu Samėnu.

EB susirinkimai vykdavo tai pas vieną, tai pas kitą grupelės narį pakaitomis, dažniausiai privačiuose namuose. Priimdavo Bronius ir

Kristina Puodžiūnai Panerių gatvėje, Mitkai, senieji ir jaunieji Miklyčiai, Jaugeliai, S. Subačienė ir kt. Pirmaisiais metais Vilijampolės grupelės susirinkimams dažniau vadovavo J. Kuodytė. Tuo tarpu s. Gema, prioritetu laikiusi būtinybę paskleisti bičiulių idėją visoje Lietuvoje, savaitgalius praleisdavo kelionėse.

Grupelėje iš pradžių buvo vien moterys, paskui prisidėjo vyrai, vėliau – ir paūgėję vaikai. Lydere laikytina V. Maciulevičienė. Jos padėjėjas – „adjutantas“ – V. Butkevičius. Grupelės branduolį sudarė apie 20 žmonių. Minėtini šie asmenys: A. Miklyčienė, jos sūnūs Antanas ir Kęstutis, V. Maciulevičienė, S. Subačienė, O. Česnavičienė, Stašauskienė, B. ir K. Puodžiūnai, R. Repšys, D. Samėnas, Viktoras Snieška, Ramunė Butkevičiūtė, Kęstutis Rugevičius, A. Volskis, S. Vaičaitis iš Juodaičių, Sabulytės, A. ir V. Jaugeliai, jų motina Monika, Dalia Snieškienė, Edvardas Šiugžda, Gudelienė ir kt.

EUCHARISTIJOS BIČIULIŲ SAJŪDŽIO RAIDĄ

EB plėtros Kaune ir provincijoje aplinkybės. Greta Vilijampolės grupelės taip pat aktyviai veikė EB grupelė Petrašiūnuose. Bičiulių atsiminimai neabejotinai leidžia teigti, kad jos pradžia buvo prie Karmelitų bažnyčios veikęs inteligentų, vadinamųjų kraštotyryninkų, būrelis, kuriam vadovavo buvęs ateitininkas, tuo metu jau pensininkas J. Barysas⁴⁹; V. Maciulevičienė EB ženkliuko idėją priskyrė jam. Buvo suburtas jaunimo chorelis, vykdavo adoracijos, buvo organizuojamos ekskursijos į žymių žmonių gimtąsias vietas. Būrelio veikloje dalyvavo Pranas Varnas, P. Plumpa. J. Baryso 1969 m. privačiame name Aušros gatvėje suorganizuotos kun. J. Zdebskio rekolekcijos paskatino seserį A. Raižytę (ilgametę Petrašiūnų EB grupelės vadovę) imtis jaunimo organizavimo. Aktyvią Karmelitų bažnyčios

būrelio veiklą pastebėjo KGB – jo ataskaitose pažymima, jog „pensininkas fanatikas Barysas“, dvi vienuolės kultūrietės ir buvęs Skarulių bažnyčios vargonininkas dalyvauja vienoje iš vienuolių ir pasauliečių fanatikų „brigadų“⁵⁰. Visi šie duomenys leistų daryti prielaidą, jog Karmelitų bažnyčios ir Vilijampolės grupelės atsirado tuo pat metu. Jei tai pasitvirtintų, reikėtų iš naujo apsvarstyti pastarosios prioriteto teoriją.

Kaune panašių jaunimo būrelių būta ir daugiau. Vienas iš jų – Martos būrelis prie viešosios bibliotekos. Sesuo A. Raižytė KGB ataskaitose apie 1971 m. minima greta Aldonio ir Imukaitės, kaip dalyvaujanti Elektroprojekto grupės (vad. Vitkus) susirinkimuose⁵¹. 1971 m. KGB konstatavo „reakcinės religininkų“ dalies „suaktyvėjimą net iki įvairių konspiratyvinių sambūrių rengimo ir ideologiškai kenksmingos literatūros platinimo“⁵².

Tuo pat metu EB grupės kūrėsi ir kitose Lietuvos vietovėse. Vaizdingu O. Pranckūnaitės pasakymu, žinia apie EB nuskriejo per Lietuvą žaibo greitumu. Turimi duomenys visiškai patvirtina jos žodžius – iki 1971 m. EB jau būta daugelyje Lietuvos miestų.

Su EB idėja s. Gema pirmiausia supažindino šiauliečius. Į pirmąjį susirinkimą eucharistietė Ieva sukvietė penkis pamaldžius vyresnio amžiaus vyrus (M. Jurevičių, Juozą Šileikį, galbūt Stanislovą Čilinską bei Žukauską). Susirinkimas galėjo vykti pietinėje miesto dalyje pas vyrą invalidą. Būta apie 30 bičiulių, kuriems vadovavo M. Jurevičius. Taip pat minėtini Virgilijus Ivanovas, Z. Mištautas. Sesuo Gema Šiauliams skyrė daug dėmesio – neatsitiktinai šiaulietė G. Bružaitė tapo jos artimiausia pagalbininke. Seseriai A. Raižytei net kilo įspūdis, jog s. Gema Šiauliuose tuo metu turėjo savo grupę⁵³.

Panevėžyje būta dviejų grupių – prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios (Senamiesčio grupė) ir Katedros grupė. Pirmiausia bičiulių atsirado prie Senamiesčio bažnyčios. Joje jau nuo seno virė gyvas parapijos gyvenimas,

būta drąsių kunigų (pasirašiusių reikalavimą sugražinti vysk. J. Steponavičių), aktyviai veikė vargonininkas Antanas Aleksandravičius, kuris s. Gemos paprašytas ėmėsi vadovauti ir bičiuliams. Tai galėjo įvykti jau 1969 m., nes sesuo O. Norkutė, būrusi vaikus prie Katedros, mini, jog 1968 m. jai kilusi mintis vaikščioti po butus ir rinkti jaunimą – „tai maždaug tuo metu prie Senamiesčio bažnyčios jau veikė bičiuliai“⁵⁴. Šią grupelę sudarė daugiau vyresnio amžiaus vyrai ir moterys. Katedros EB atsirado kiek kitokiomis aplinkybėmis – čia O. Norkutė subūrė jaunimą ir vaikus. Pasiklausę s. Gemos Senamiesčio bažnyčioje, jie tiesiog nutarė pasivadinti bičiuliais. 1970–1971 m. Katedros grupė jau veikė aktyviai⁵⁵.

Biržuose grupę subūrė medicinos seserimi dirbusi A. Šukytė – ją s. Gemai rekomendavo tėvas A. Šeškevičius, tuo metu klebonavęs Molėtuose. Ši aplinkybė leidžia bent apytiksliai nustatyti EB atsiradimo Biržuose datą. Tai galėjo būti tik iki jo suėmimo 1970 m. rugsėjo mėn., nes jam grįžus po metų bičiuliai savo veiklą Biržuose jau buvo išplėtoję. EB kūrimosi Biržuose aplinkybės būdingos ir daugeliui kitų grupių: A. Šukytė po darbo nuėjo į vakarines šv. Mišias ir tiesiog pradėjo siūlyti moterėlėms ateiti pasiklaudyti s. Gemos. Prikalbino dešimt (Fele, Kežienę ir kt.); taip Biržuose ir atsirado EB⁵⁶.

Šiaurės Lietuvoje bičiulių dar galėjo būti Pakruojuje, neabejotinai – Pasvalio rajone: s. Gema prisimena retkarčiais atvažiuodavusi. 1973 m. nešant kryžių dalyvavo Alfonsas Prakaitis⁵⁷ (galbūt tai J. Šileikio sąrašė įrašytas miškininkas iš Pasvalio). Bičiulių būta Vaškuose. Kirkliniuose klebonavęs tėvas P. Masilionis galėjo bent jau savo parapijiečius informuoti apie EBS. Sesuo Gema atvažiuodavo į Kupiškį, jai padėdavo Veronika SJE, ten labai aktyviai dirbo Sokų šeima. Kupiškyje vykdavo visos Lietuvos bičiulių rekolekcijos⁵⁸.

Prienų rajone EB atsiradimas sietinas su ankstesniais tikinčiųjų susibūrimais. Būta kelių židinių: tikintieji į rekolekcijas rinkdavosi pas mokytoją J. Eidukevičių, Liudą Šulinską Prienuose ir Reginą Buzienę Bačkininkuose. Rekolekcijas jiems pravedavo tuo metu be registracijos pažymėjimų likę kun. J. Zdebskis ir S. Tamkevičius. Apie 1969 m. Nijolei Cicėnaitei SJE pasiūlius, visi dalyvavusieji šiuose susibūrimuose tapo Paguodos Angelais*. Maždaug 1971 m. S. Belickienei pasikvietus s. Gemą į Prienus, po jos kalbos susiorganizavo EB. Jų susirinkimai vykdavo Prienuose; dalyvavo Eidukevičiai, Grigoniai, Buzai ir kt.⁵⁹

Klaipėdoje EBS įsikūrė apie 1970 m. Jiems (taip pat ir Palangos EB) vadovavo Marijos tarnaičių kongregacijai priklausanti sesuo T. Steponavičiūtė. Bičiulių veikloje dalyvavo apie 40 šeimų, taigi apie 120–150 žmonių. Tarp aktyvesnių paminėtini Irena Česnauskienė, Ona Jokšienė, Ignas Petrauskas, galbūt Ripinskiai⁶⁰.

Sesuo Gema aplankė daugelį Žemaitijos vietovių, tačiau susiduriama su chronologiniu neapibrėžtumu. Ji mini, kad kelis kartus važiavo į Šilutę, lankėsi Rietave, Plungėje, Jurbarkė. Mažeikiuose darbavosi Sofija Remezienė, tačiau nežinia ar aptariamam laikotarpiu, nors G. Bružaitė prisimena iki 1974 m. ten buvusi. Neabejotinai iki 1973 m. EBS įsikūrė Kretingoje (vadovavo Marijos tarnaičių kongregacijai priklausiusi buvusi mokytoja J. Žiliūtė, kuri su paskaitomis važinėjo po Lietuvą, ypač Šiaulius ir Klaipėdą), Kelmėje, Kuršėnuose, Radviliškyje, galbūt Raseiniuose. Mons. Vincentas Vėlavičius EB organizavo Skaudvilėje⁶¹.

Apibendrinant galima teigti, jog bet kuriuo atveju EB idėją paskleisdavo pati s. Gema, tačiau jų susikūrimo aplinkybės skyrėsi. Vienu atveju s. Gema ateidavo į jau egzistuojantį tikinčiųjų sambūrį (Vilijampolės, Prie-

* Organizacija, atitinkanti dabartines maldos grupes.

nų, Panevėžio katedros, galbūt ir Klaipėdos grupės), kitais atvejais ji pati kreipdavosi į iniciatyvius žmones, vienuoles ar pasauliečius, prašydama sukviesti tikinčiuosius (Biržai, Panevėžio senamiesčio grupė, Šiauliai).

Sesuo Gema per mėnesį apvažiavo visą Lietuvą, apsistodavo kurioje nors vietoje visam savaitgaliui (Klaipėdoje, Šiauliuose ar Panevėžyje). Išryškinant EBS paplitimo geografinius dėsningumus, matyti, jog EB būta didžiuosiuose Lietuvos miestuose, išskyrus Vilnių, taip pat Šiaurės Lietuvos bei Žemaitijos miestuose ir miesteliuose. Aukštaitijoje EB idėja aptariamam laikotarpiu neprigijo, nors s. Gema su paskaitomis lankėsi Švenčionyse, Saldutiškyje, Ramygaloje, Kėdainiuose.

EBS grupelių skaidymasis. Grupelės maksimalus dydis – 20–30 asmenų (daugiau kambaryje netilpdavo). Pasiekus šią ribą, dalis grupelės narių atskildavo ir susibūrę apie naują lyderį sudarydavo savo grupelę. Pirmiausia tai buvo jaunimas, be to, pastebimas ir paties jaunimo skaidymasis pagal pomėgius. Kaune šis procesas ypač gerai pastebimas. Kun. R. Repšys prisimena: „Pradžioje jaunimas rinkosi [...] Miklyčių namuose. [...] jaunimo ratas vis didėjo, ir ėmėme ieškoti susirinkimams kitų vietų. Taip atsidūrėme Butkevičiaus namuose“⁶².

Vilijampolės grupės skaidymosi pradžia nustatyti tinkamiausia R. Butkevičiūtės pateikta įvykių chronologija. Neabejotinas atskaitos taškas – Butkevičių persikėlimas į Kauną 1972 m. vasarą. Tai leidžia manyti, jog 1971 m. antroje pusėje–1972 m. pradžioje jaunimas jau rinkosi atskirai R. Kalpoko gatvėje pas stomatologę Bronele. Be Butkevičių, grupei priklausė Ričardas [Repšys], Donatas [Samėnas]. Butkevičiams persikėlus, rinktasi jų namuose. Skaidymasis tęsėsi: R. Butkevičiūtė turėjo savo būrelį (dalyvavo apie 10 jaunuolių) tėvų namuose, o kai kurie jaunieji EB (tarp jų V. Butkevičius, V. Abraitis) rinkdavosi ir pas Loretą Daugirdo gatvėje.

1972 m. rudenį į EBS gretas įstojo dalis iš provincijos atvykusio ir profesinėse technikos mokyklose pradėjusio mokytis jaunimo – tarp jų V. Abraitis iš Kudirkos Naumiesčio, apie bičiulius sužinojęs tų metų vasarą pas kun. A. Svarinską vykusiame jaunimo susitikime. Savo ruožtu dalis Kauno bičiulių studentų, 1973–1974 m. baigusiu mokslus, išsikirstė po Lietuvą ir bičiulių idėją paskleidė dar plačiau.

1973 m. EB grupelę subūrė R. Repšys, kartu su savo draugu D. Samėnu patraukęs ir kitus katalikiškojo sparno žygeivių veikloje dalyvavusius studentus. Jos lyderiai: pats R. Repšys, V. Snieška, D. Snieškienė, Š. Boruta (įsitraukė 1973 m.). Dalyvavo taip pat Š. Borutos žmona, E. Šiugžda, Virginijus Mačikėnas, Jūratė Šivickaitė – iš viso apie 20–30 žmonių. Rinktasi Borutų tėviškėje, pas Ričardą, Seinų gatvėje prie Girstupio ir kitur.

Visi toms Vilijampolės grupės pagrindu susiformavusioms grupelėms priklausantys bičiuliai kartais susirinkdavo drauge – dažniausiai Butkevičių namuose Molėtų gatvėje, nuo 1973 m. tapusiais ryškiausiu viso Kauno katalikiškojo jaunimo centru. 1973 m. kovo 19-ąją, šv. Juozapo dieną, buvo surengtas pirmasis masinis KGB dėmesį atkreipęs susiejimas, kuriame dalyvavo apie 60 žmonių⁶³. Susirinkime kalbėjo kun. J. Zdebskis. Tuoju po to prasidėjo represijos prieš kraštotyrininkus, tačiau bičiulių jos nekliudė.

Petrašiūnų ir Vilijampolės bičiuliai kartais susieidavo bendruose renginiuose – pvz., 1972 m. rugpjūčio mėn. grįžusiam iš įkalinimo kun. J. Zdebskiui buvo surengtos iškilmingos sutiktuvės. Neaišku, ar prisidėjo Senamiesčio (Katedros) grupė, kuriai galbūt vadovavo V. Abraičio močiutė Onutė.

Dėl duomenų stokos grupelių skaidymosi procesas kituose miestuose sunkiau atsekamas, nors yra žinoma, jog Šiauliuose ilgainiui pradėta rengti atskirus susirinkimus jaunimui, suaugusiesiems, šeimoms. Būta studentų grupių. Skaidymąsi galima įžvelgti ir Pa-

nevėžyje. Sakykime, A. Aleksandravičius, vienos iš Panevėžio grupelių vadovas, nieko nežinojo apie susirinkimus, vykstančius pas O. Pranckūnaitę. Prie Katedros grupės veikė įvairios užsiėmimų grupės. Pagal amžių grupelės narius skirstydavo ir Prienuose. Visgi susidaro įspūdis, jog tik Kaune veikė stabilios, turinčios savo lyderius grupelės, atskilusios nuo pagrindinės grupės.

Vadų institucijos susikūrimas – konsolidacinio etapo pabaiga. Kalbant su bičiuliais išryškėjo dalies jų pastangos užtušuoti vadų egzistavimo faktą („Eucharistijos vadai – buvo tokie, bet tik *pro forma*“; „Mes dažnai tu vadų ir nežinojome“); geriausiu atveju jie buvo laikomi ryšininkais informacijos pasikeitimui tarp grupelių. Polinkis neigti struktūrinį EBS pobūdį, matyt, laikytinas autentiška grupelėse vyravusios broliškos atmosferos išraiška. To nereikėtų sureikšminti: nors ir pripažįstant dvasinio ryšio, jungiančio bičiulius, svarbą, organizacinis pradas lengvai įžvelgiamas – jį rodo lyderių atsakomybė už sėkmingą susirinkimo suorganizavimą. Juo labiau kad kitiems, ypač eucharistietėms (sesuo Gerarda teigė, jog būta „vadų valdybos“⁶⁴), vadų institucijos egzistavimas nekėlė jokių abejonių.

Vadų institucija neatsirado iš karto – tik devintojo dešimtmečio pradžioje, kai s. Gema vis ilgesniam laikui išvykdavo į misijas, pasauliečiai visiškai perėmė vadovavimą EB sąjūdžiui. Tačiau vadovaudamasi tėvo P. Masilionio priesakais ji nuo pirmųjų sąjūdžio dienų rūpinosi vadų ugdymu: pastebėjusi energingesnius žmones, pasistengdavo juos iškelti, faktiškai padarydavo grupelių vadais, skatino iniciatyvą – net dalyvaudama susirinkimuose leisdavo kalbėti kitiems.

Aukštesnės vadų rengimo pakopos pradžią žymi grupelių vadų sukvietimas į vien jiems skirtas rekolekcijas. Jos žymi ir vadų institucijos formavimosi pradžią. Dauguma dalyvavusiųjų teigia, kad rekolekcijos vyko

Raudondvaryje, pas kun. J. Lauriūno seserį I. Laurusevičiūtę (išimtis – M. Genytė: jos manymu, rekolekcijos galėjusios vykti Kulautuvoje pas vienuoles). Jas vedė kun. S. Tamkevičius. Vėliau rekolekcijos vadams – vadinosios uždarnosios rekolekcijos – vykdavo dažniausiai pas tėvą Stanislovą Dobrovolskį. R. Butkevičiūtė-Jurkuvienė prisimena, kad s. Gema ją pakvietė į šias rekolekcijas – „ir tu atvažiuok, sako, mokykis“ – jų šeimai jau atsikėlus į Kauną; vadinasi, jos galėjo vykti ne anksčiau kaip 1972 m. vasarą – greičiausiai 1973 m. gavėnios laikotarpiu, nes pas I. Laurusevičiūtę rekolekcijos paprastai vykdavo šiltuoju metų laiku.

Rekolekcijos vyko tris dienas. Jose dalyvavo 12–15 žmonių, tarp jų s. Gema, R. Repšys, D. Samėnas, M. Jurevičius ir kt. Vėliau jos vykdavo reguliariai, dėl jų paprastai būdavo susitariama prieš dvi tris dienas, konkretni susitikimai – tik prieš adventą ar gavėnią.

Antra reikšminga gairė – prasidėję reguliarūs vadų susirinkimai. Pirmasis įvyko 1973 m. gegužės mėn. Pretekstu jam tapo šiauliečių sumanymas Kryžių kalne pastatyti kryžių. Tai pirmoji vieša ir bendra visiems bičiuliams akcija (vyko 1973 m. gegužės 19–20 d.), suteikusi jiems vienybės pojūtį. Ji buvo plačiai nušviesta to meto šaltiniuose, taip pat istoriografijoje, nors ir neįvardyta, kas jos sumanytojai ir vykdytojai. Įvykių eiga gana tiksliai aprašyta „LKB kronikoje“⁶⁵: akcijos dalyviai (bičiuliai iš Šiaulių, Kuršėnų, Kauno ir Pasvalio⁶⁶), jau žinodami įvykus išdavystę, visgi 12 val. nakties išnešė kryžių iš M. Jurevičiaus namų ir per keletą valandų aplinkiniais keliais, išvengę susidūrimo su KGB, pasiekė kalną ir kryžių pastatė.

Akcija buvo kruopščiai suplanuota. Kryžiaus pastatymo iniciatoriai M. Jurevičius ir S. Čilinskas apie savo sumanymą užsiminė EB susirinkime Kaune⁶⁷. Sumanymui buvo pritarta. Nutarta šį žygį atlikti visų bičiulių vardu už šeimų tvirtumą, tautos dorą ir kt. Po kelių dienų (prieš pat kryžiaus nešimą) Šiau-

liuose neabejotinai taip pat vyko vadų susirinkimas. Jame dalyvavusi Panevėžio bičiulių vadovė M. Genytė (taip pat R. Repšys su D. Samėnu) prisimena, jog susirinkime buvo detalai aptarta akcijos eiga, nuspręsta, kad kryžių nešant dalyvaus šiauliečiai ir artimiausių miestų atstovai, o didžioji dauguma bičiulių buvo paraginti tą naktį rinktis grupelėmis ir melstis už sėkmingą akcijos baigtį.

S. Belickienė prisimena, kad s. Gema pakvietė ją į pirmąjį vadų susirinkimą Kaune Romo Kalantos susideginimo metinių išvakarėse (galbūt būtent tame susirinkime minėti šiauliečiai ir paskelbė savo sumanymą), o jai pabijojus atvažiuoti paaiškino, jog eilinis susirinkimas vyksiąs po mėnesio. M. Genytės pateikti faktai – Šiauliuose vykusiame susirinkime aptartos konkrečios kryžiaus nešimo akcijos detalės – įtikinamai rodo, kad šis susirinkimas buvo pirmasis. Šiuos du liudijimus sunkoka tarpusavyje suderinti; ypač neįtikimas toks trumpas laiko tarpas tarp susirinkimų Kaune ir Šiauliuose – geriausiu atveju savaitė. Nebent susirinkimą Kaune laikytume savotišku išplėstiniu Kauno bičiulių susiejimu, į kurį buvo pakviesti ir kitų miestų atstovai. Visgi susirinkimas Šiauliuose turėjo daug didesnę reikšmę EBS raidai – jame patvirtinti EB vadų įstatatai, kuriuos parašė pati s. Gema. Po šio susirinkimo prasidėjo reguliarūs mėnesiniai vadų susitikimai, vykdamę įvairiose Lietuvos vietovėse, atsirado pastovi institucija, didelis žmonių sambūris, jungiantis visą sąjūdį – jau ne vien s. Gema, bet kur kas didesnė žmonių grupė įkūnijo sąjūdžio vienybę. Kartu tai ir EBS, kaip pasauliečių judėjimo, brandos požymis, rodantis, jog sąjūdis įžengė į naują savo raidos etapą – pradėjo formotis iškeltų vadų institucija.

Kiti EBS organizacinio vientisumo požymiai. Greta vadų institucijos galima išskirti keturis pagrindinius bičiuliškos savimonės komponentus (vientisumo požymius): vidinį – eucharistinio pusvalandžio pareiga, ir tris

išorinius – dalyvavimas susirinkimuose, įstatų knygelės ir ženkliuko nešiojimas. Tam priitaria ir sąjūdžio įkūrėja s. Gema. Iš jų svarbiausias – dalyvavimas grupelės susirinkimuose. Nesant fiksuotos narystės, tik grupelės nariai galėjo patvirtinti, kad tas ar kitas asmuo yra bičiulis. Eucharistinis pusvalandis – kiekvieno bičiulio vidinė praktika, kartu ir EB ypatybė, skirianti juos nuo kitų religinių sambūrių. Įstatų knygelės – jau mažesnės svarbos EB savimonės komponentas; pirma, susirinkimuose nedalyvaujantys bičiuliai jų negaudavo, o antra, kai kurie jas turintys asmenys nelaikė jų labai reikšmingomis: antai kun. A. Daukniui ji buvo tik formalizmas, V. Butkevičiui – prasminga tik dėl joje surašytų mėnesinių intencijų, o kun. J. Sasnauskas, turėjęs ir ženkliuką, ir knygutę, savo prisiminimuose rašė: „Gal ir aš priklausiau tiems Eucharistijos bičiuliams, nežinau“⁶⁸. Kiti įstatų knygeles labiau vertino – jų nuomone, tikras bičiulis privalėjo turėti ir gerbti įstatų knygelę, kaip savotišką bičiulio pasą („jei jau tikras bičiulis, tai dokumentus turėjo“). Šių formalių priklausomybės EBS kriterijų menkai tepaisė Vilniaus jaunimas, neidentifikavęs savęs su bičiuliais, nors ir dalyvavo Petrašiūnų grupelės susirinkimuose, o KGB juos įvardijo „eucharistais“⁶⁹. Devintąjį dešimtmetį būta tendencijų, kad kaip tik Vilniaus jaunimo judėjimas, kurį A. Vinclovas laikė Lietuvos krikščioniškojo jaunimo židiniu, galėjo peraugti į vos ne karinio pobūdžio organizaciją, sudarytą vien iš vaikinių. Tokios tendencijos nevirto realybe, tačiau EBS ilgainiui tapo centriniu visos Lietuvos katalikiškojo jaunimo sąjūdžiu, įtraukė ir visus kitus lokalius sąjūdžius bei grupes (pvz., eucharistiečių suburtą jaunimą Vilniuje), kurių nariai net ir nelaikydami savęs bičiuliais faktiškai dalyvavo judėjime, koordinuojamame asmenų, kilusių iš neabejotinai bičiuliškos tradicijos ar viena-reikšmiškai save laikusių jais.

Natūraliai kyla klausimas: kodėl visi šie žmonės laikė save vieno sąjūdžio nariais, nors

bičiuliškus įsipareigojimus vykdė akivaizdžiai nevienodai. Matyt, reikėtų skirti kelis dalyvavimo sąjūdyje lygius. Patys bičiuliai retrospektyviai apmąstydami EBS istoriją prieina prie analogiškų išvadų: kun. A. Dauknio nuomone, reikia skirti aktyvią narystę ir dalyvavimą judėjime; sesuo Gerarda, A. Miklyčius išvėlgė siauresnę (dalyvaujančiųjų susirinkimuose ar važinėjančiųjų į ekskursijas) ir platesnę bičiulių sambūrį – priklausantys jam galėjo ir nevadinti savęs bičiuliais, bet jie (dažniausiai pačių bičiulių šeimos nariai) dalyvavo tame pačiame tikrųjų bičiulių suaktyvintame parapijos gyvenime; s. Gema išskyrė tikruosius bičiulius ir prijaučiančiuosius. Pažymėtina, jog vartotos nario, rėmėjo sąvokos, būta ir stojimo į EBS suvokimo⁷⁰.

Panašių EB sąjūdžių septintąjį–devintąjį dešimtmečiais Lietuvoje buvo ir daugiau (žygeivių, Ramuvos judėjimai). Juos KGB įvardijo kaip „organizaciją be organizacijos“. Tai susivienijimas be nario bilietų ir ženklų, be griežtesnės struktūros, bet turint vieną idėją⁷¹. Nuo devintojo dešimtmečio šis terminas taikytas ir EBS.

Taigi skirtingai nuo kitų vienuolių, Eucharistinio Jėzaus seserų kongregacijai priklausanti sesuo J. G. Stanelytė sukūrė sąjūdį, orientuotą į visapusišką asmenybės ugdymą, pagrįstą naujuoju Bažnyčios mokymu. Būtent šis sąjūdžio bruožas leidžia paaiškinti jo spartų paplitimą: autoriaus manymu, 1973 m. bičiuliais save galėjo įvardyti apie 400 asmenų.

IŠVADOS

Katalikiškojo opozicinio sąjūdžio ir EBS, kaip jo neatsiejamos dalies, atsiradimą labiausiai paskatino Vatikano II Susirinkimas ir pokyčiai Sovietų Sąjungos valdžioje. Tai buvo išorinis veiksnys, sudaręs palankesnes sąlygas posusirinkiminių reformų įgyvendinimui. Didžiosios dalies hierarchijos sąmoningai kon-

servatyvi laikysena – viena iš vidinių Lietuvos Katalikų Bažnyčios priežasčių, paskatinusių dalį jaunesniosios dvasininkijos, entuziastingai priėmusios naują Bažnyčios mokymą, įsitraukti į opozicinę veiklą.

Susirinkimas visas Bažnyčios grandis (ypač vienuolijas) orientavo aktyviau veikti tarp pasauliečių. Pastarieji į katalikiškąją pasipriešinimą įsitraukė dalyvaudami savilaidoje ir įvairaus pobūdžio susibūrimuose.

Eucharistijos bičiulių idėjos pagrindas – Eucharistinio Jėzaus seserų kongregacijos vienuolių sumanymas išplėsti tradicinę velykinę adoraciją tarp pasauliečių. Šią idėją praktiškai įgyvendino sesuo J. G. Stanelytė. EBS palaimino ir visokeriopai rėmė kongregacijos įkūrėjas tėvas P. Masilionis, nors praktiškai prie EB organizavimo ir veikimo jis neprisidėjo.

EBS pradžia sietina su eucharistiečių atėjimu į Vilijampolės tikinčiųjų moterų maldos susirinkimus. Tai pakeitė jų pobūdį – į susirinkimus pradėta kviešti opoziciškai sovietų valdžios atžvilgiu nusiteikusius kunigus.

Didelę reikšmę tikinčiųjų būrimuisi turėjo 1964 m. atnaujintas šventųjų vietų lankymas – ekskursijos. Jų organizatoriai laikytini viso religinio gyvenimo organizatoriais ir pirmaisiais EB vadais. Eucharistiečių dėka ekskursijos virto apaštalinėmis kelionėmis – pagalba veikliesiems kunigams atgaivinant parapijų gyvenimą. Jos geriausiai įrodo buvus sąveiką tarp minėtų kunigų, vienuolių bei eilinių tikinčiųjų ir reiškė atvirą nepaklusnumą sovietų valdžiai, draudžiančiai nepilnamečiams aktyviai dalyvauti šv. Mišiose.

Kaune Karmelitų bažnyčios būrelio pagrindu savarankiškai susikūrė Petrašiūnų grupelė. Kitur Lietuvoje EBS idėją s. Gema paskleidė per kelerius metus nuo jo atsiradimo, pirmiausia – Šiauliuose. Be to, sąjūdis aptariamam laikotarpiu veikė ir kituose didžiuosiuose miestuose (išskyrus Vilnių), Prienų rajone, daugelyje Žemaitijos bei Šiaurės Lietu-

vos miestų ir kai kuriuose miesteliuose. EB susikūrimo juose aplinkybės skyrėsi: vienur s. Gema ateidavo į jau veikiančią tikinčiųjų sambūrį, kitur ji pati kreipdavosi į iniciatyvius žmones, vienuoles ar pasauliečius, prašydama sukviesti tikinčiuosius.

Grupelių gausėjo, pagrindinei grupei skaidantis pagal amžių arba interesus. Jai pasiekus maksimalų (optimalų) dydį, dalis grupelės narių atskildavo ir susibūrę apie naują lyderį sudarydavo savo grupelę (Kaune šis procesas vyko 1971 m. antroje pusėje–1972 m. pradžioje, kitur šiam procesui pasiekti per maža duomenų).

Pirmosios vadų rekolekcijos ir pirmasis vadų susirinkimas (tebėra neaišku, kur jis įvyko – Kaune ar Šiauliuose) rodo, kad atsirado, bet dar galutinai nesusiformavo vadų institucija. Susirinkimas Šiauliuose turėjo didesnę reikšmę EBS raidai – jame patvirtinti EB vadų įstatai. Pretekstu jam tapęs kryžiaus nešimas į Kryžių kalną laikytinas pirmąja tikslingai suplanuota, vieša ir bendra visiems bičiuliams akcija.

Nuorodos

¹ *Mylėti artimą*, Vilnius, 1998, 301 p.; *Kryžiaus ir meilės kelias*, Vilnius, 1996, 376 p.; *Gydytojas*, Kaunas, 1996, 76 p.

² „Monika Gavėnaitė“, *Mylėti artimą*, p. 134–139; S. Veronika Kazimiera Beišytė, „Nepalik tu jų...“, *Kryžiaus ir meilės kelias*, p. 227; A. Patackas, „Kaip paprasta atsiklaupiti“, *ibid.*, p. 80; „Kunigas Pranas Račiūnas MIC“, *Mylėti artimą*, p. 40–43; „Petras Plumpa“, *ibid.*, p. 116–124; „Povilas Petronis“, *ibid.*, p. 125–129; „Kontempliatyvos kaip karmelitės, veiklios kaip jėzuitai“, *Naujasis židinys*, 1992, Nr. 12, p. 57–60; R. Repšys, „Su kuriais eisi?“, *Kryžiaus ir meilės kelias*, p. 66; „Aldona Raižytė“, *Mylėti artimą*, p. 148–155; Vysk. J. Steponavičius, „Maldos, meilės ir aukos gyvenimas“, *Kryžiaus ir meilės kelias*, p. 9–15; „Arkivyskupas Sigitas Tamkevičius SJ“, *Mylėti artimą*, p. 50–57.

³ 1-JBv-1944-AK/vp; 2-GNv-1964-Av; 20+JSv+1959+Ak/v; 18-GŠm-1932-Av (Religijų studijų ir tyrimų centras).

⁴ Pokalbių su V. ir L. Abraičiais (2001 m. kovo 3 d.), A. Aleksandravičiumi (2001 m. liepos 18 d.), kun. J. Antanavičiumi (2001 m. liepos mėn.), S. Belic-

Kai kurių bičiulių mėginimas paneigti struktūrinį EBS pobūdį nėra pagrįstas: pripažįstant dvasinio ryšio, jungiančio bičiulius, svarbą, reikia pripažinti, kad sąjūdis galėjo vykdyti gerai koordinuotas akcijas ir turėjo savo formaliąją pusę, svarbią ir kaip išorinį sąjūdžio vienybės ženklą.

Žinant skirtingą bičiulių santykį su keturiais pagrindiniais bičiuliškos savimonės komponentais (vientisumo požymiais): vidiniu – eucharistinio pusvalandžio pareiga ir trimis išoriniais – dalyvavimu susirinkimuose, įstatų knygele ir ženkliuko nešiojimu, galima išskirti du dalyvavimo EB sąjūdyje lygius – tikrųjų bičiulių ir prijaučiančiųjų.

EBS galima laikyti kelių katalikiškojo pasipriešinimo linijų – aktyviųjų kunigų, vienuolių, pagrindinės literatūros leidėjų sąveikos ir kryptingo poveikio eiliniams tikintiesiems pasauliečiams, rezultatu. EB sąjūdis greta aktyviųjų kunigų, pagrindžio vienuolių, seminarijos ir spaudos buvo viena iš pagrindinės Bažnyčios, koordinuojamos ištremtųjų vyskupų, grandžių.

kiene (2001 m. lapkričio 19 d.), Š. ir D. Borutomis (2002 m. vasario 9 d.), s. G. Bružaitė (2001 m. kovo 9 d., toliau – Pokalbis (I); spalio 5 d., toliau – Pokalbis (II)), R. ir V. Butkevičiais (2002 m. vasario 10 d.), R. Butkevičiūte-Jurkuviene (2001 m. spalio 15 d.), V. ir O. Butkevičiais bei P. Vėlyviu (2002 m. kovo 17 d.), kun. A. Daukniu (2001 m. rugpjūčio 6 d.), M. Genyte (2002 m. sausio 30 d.), s. J. Kuodyte (2001 m. kovo 9 d., toliau – Pokalbis (I); 2002 m. vasario 9 d., toliau – Pokalbis (II)), I. Laurusevičiūte (2002 m. vasario 10 d.), V. Maciulevičiene (2002 m. kovo 7 d.), A. Miklyčiene (2002 m. kovo 7 d.), A. Miklyčiumi ir Jaugeliais (2001 m. spalio 5 d.), J. Petkevičiene (2001 m. rugpjūčio 5 d.), A. Skupu (2001 m. liepos 28 d.), s. J. G. Stanelyte (2001 m. lapkričio 11 d.), E. Steponavičiene (2001 m. liepos 26 d.), S. Subačiene ir A. Kesarauskienė (2001 m. vasario 9 d.), kun. A. Svarinsku (2002 m. vasario 2 d.), J. Šileikiu ir J. Žibėniene (2001 m. rugpjūčio 21–22 d.), A. Šukyte (2002 m. kovo 21 d.) garso įrašai autoriaus asmeniniame archyve. Pokalbio (II) su E. Šuliauskaite garso įrašas gautas iš M. Drungilaitės.

⁵ *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika* (toliau – *LKB kronika*), Chicago, 1975, t. 2, p. 36–41, 78–84, 95, 140, 180–191, 229.

- ⁶ „Šiluva“, *LKB kronika*, 1978, t. 4, p. 394.
- ⁷ Gema, „Eucharistijos bičiuliai“, *Rūpintojėlis*, Kaunas, 2000, p. 321–323.
- ⁸ *Eucharistijos bičiulių įstatai*, [Domeikava (Kauno r.)], 1989, 16 p.
- ⁹ Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 45, b. 500, 501.
- ¹⁰ KGB vadinti eucharistais („евхаристы“), be abejo, lietuvių kalba – „eucharistininkai“. Būtent taip bičiulius vadino Panevėžio katedros kleb. Antanavičius. Tik 1980 m. Šiaulių KGB dokumente bičiuliai įvardyti „приятели евхаристий“ (Pasiūlymai, kaip efektyviau naudoti priemones, 1980 m. gruodžio 2 d., LYA, f. K-1, ap. 14, b. 527, l. 74).
- ¹¹ Agento Gerardo pranešimas, 1974 m. spalio 30 d., *ibid.*, ap. 45, b. 501, l. 293.
- ¹² V. Jaugelio apklausos protokolas, *ibid.*, baudžiamoji byla Nr. 47706/3, t. 3, l. 341.
- ¹³ Šiaulių miesto agentūrinių-operatyvinių priemonių planas 1976 m., 1975 m. gruodžio 15 d., *ibid.*, f. K-1, ap. 10, b. 457, l. 107.
- ¹⁴ L. Raudytė, *Eucharistijos bičiulių sąjūdis Lietuvoje ir jo paplitimas Žemaitijoje* (baigiamasis darbas aukštesniojo mokslo diplomui gauti), Kauno aukštesnioji katechetų mokykla, 2000, 69 p.; „Eucharistijos bičiuliai atnaujina savo veiklą, XXI amžius, 2001, kovo 30, p. 3; M. Drungilaitė, *Dvasingumas Eucharistijos bičiulių ideologijoje ir veikloje* (darbas bakalauro laipsniui gauti), Šv. Antano religijos studijų institutas prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete, 1999, 56 p.
- ¹⁵ *LKB kronika*, Kaunas, 1997, t. 11, p. 24; E. Jaseliūnas, „Lietuvos katalikiška periodinė spauda XX amžiaus 8-ajame dešimtmetyje“, *LKMA metraštis*, Vilnius, t. 15, p. 223.
- ¹⁶ J. Boruta, „Jėzaus draugija – kelias į šventumą“, *Laiškai lietuviams*, 1991, Nr. 4, p. 133.
- ¹⁷ L. Jagminas, „Vienuolijų veikla Lietuvoje 1918–1990 m.“, *LKMA suvažiavimo darbai*, Vilnius, 1995, t. 15, p. 116; A. Streikus, „Lietuvos Katalikų Bažnyčia 1940–1990 m.“, *LKMA metraštis*, Vilnius, 1998, t. 12, p. 61.
- ¹⁸ R. Laukaitytė, „Lietuvos vienuolijos“, *XX a. istorijos bruožai*, Vilnius, 1997, p. 153; S. Tamkevičius, „Katalikų Bažnyčios pasipriešinimas dvasiniam genocidui“ (toliau – „Pasipriešinimas“), *LKMA metraštis*, Vilnius, 2000, t. 17, p. 469; E. Jaseliūnas, „Vatikano II Susirinkimo nutarimų įtaka katalikiškojo pasipriešinimo formavimuisi Lietuvoje“ (toliau – „Vatikano II Susirinkimo nutarimų...“), *Genocidas ir rezistencija*, 2002, Nr. 2(12), p. 67; R. Grigas, „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika“, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1995, t. 13, p. 31.
- ¹⁹ V. Vardys, „Katalikiškoji rezistencija ir tautos likimas“, *Aidai*, 1978, Nr. 8, p. 357.
- ²⁰ E. Jaseliūnas, „Vatikano II Susirinkimo nutarimų...“, *Genocidas ir rezistencija*, 2002, Nr. 2(12), p. 67.
- ²¹ L. Virbalas, „Katalikų dvasinė patirtis ateistinio persekiojimo metais Lietuvoje (1972–1989 m.)“, *LKMA metraštis*, Vilnius, 1995, t. 9, p. 232.
- ²² „Eucharistinio Jėzaus seserų kongregacija“, *Dievui ir Bažnyčiai*, Marijampolė, 1997, p. 157.
- ²³ S. Tamkevičius, „Pasipriešinimas“, p. 470.
- ²⁴ Vilniaus universiteto Bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), kun. P. Račiūno archyvas, f. 187.
- ²⁵ Vysk. L. Povilonio 1972 m. sausio 5 d. laiškas prel. L. Tulabai, *ibid.*, b. 442.
- ²⁶ Kun. S. Mažeikos 1973 m. sausio 23 d. laiškas vysk. L. Poviloniui, *ibid.*, b. 399.
- ²⁷ Vysk. L. Povilonio 1971 m. rugsėjo 25 d. ir 1975 m. sausio mėn. laiškai kun. S. Mažeikai, 1975 m. liepos 21 d. laiškas kun. prof. P. Rabikauskui, *ibid.*, b. 399, 417.
- ²⁸ Kun. S. Mažeikos 1975 m. lapkričio 19 d. ir 1973 m. kovo 22 d. laiškai vysk. L. Poviloniui, *ibid.*, b. 399.
- ²⁹ Kun. S. Mažeikos 1973 m. rugsėjo 18 d. laiškas vysk. L. Poviloniui, *ibid.*
- ³⁰ Kun. S. Mažeikos 1971 m. sausio 18 d. laiškas vysk. L. Poviloniui, *ibid.*
- ³¹ 1-JBv-1944-AK/vp, l. 7.
- ³² VUB RS, kun. P. Račiūno archyvas, f. 187, b. 234, 431.
- ³³ „Kun. L. Jagmino atsiminimai“, *Meilės jūra* (sud. M. Paulauskas), rankraštis, Kaunas, 2000, p. 55 (s. E. Šuliauskaitės archyvas).
- ³⁴ A. Streikus, „SSRS–Vatikano santykiai ir sovietų valdžios politika Bažnyčios atžvilgiu Lietuvoje 1945–1978 m.“, *Genocidas ir rezistencija*, 1999, Nr. 2(6), p. 75; to paties, *Lietuvos Katalikų Bažnyčia 1940–1990 m.*, p. 60.
- ³⁵ A. Streikus, *Sovietų valdžios antibažnytinė politika (1953–1967)*, p. 152.
- ³⁶ „Lietuvos Katalikų Bažnyčios dvasinis atgimimas“, *LKB kronika*, Chicago, 1984, t. 7, p. 99–108.
- ³⁷ Agentūrinis pranešimas, LYA, f. K-1, ap. 45, b. 500, l. 61.
- ³⁸ Slapta pažyma LKP Kauno miesto sekretoriui drg. K. Lengvinui, 1966 m. lapkričio 17–19 d., *ibid.*, ap. 14, b. 136, l. 193.
- ³⁹ „Monika Gavėnaitė“, *Mylėti artimą*, p. 134.
- ⁴⁰ P. Plumpa, „Religinio pasipriešinimo pakopos“, *XXI amžius*, 1997, balandžio 11, Nr. 29, p. 3.
- ⁴¹ Pažyma apie KGB Raseinių rajono skyriaus operatyvinio darbo 5-ąją liniją rezultatus 1970 m., 1970 m. gruodžio 23 d., LYA, f. K-1, ap. 3, b. 791, l. 334.
- ⁴² „Eucharistinio Jėzaus seserų kongregacija“, *Dievui ir bažnyčiai*, 1997, p. 156, 164, 166–167.

- ⁴³ V. Litvinavičius, „Pogrindyje užgrūdinta kongregacija – Eucharistinio Jėzaus seserys“, *XX amžius*, 1994, liepos 15, Nr. 53, p. 3.
- ⁴⁴ Pokalbio su E. Steponavičiene garso įrašas.
- ⁴⁵ Pokalbio su A. Miklyčiene garso įrašas.
- ⁴⁶ Agento Algio pranešimas, LYA, f. K-1, ap. 45, b. 501, l. 208–215.
- ⁴⁷ Pažyma apie KGB Kauno miesto skyriaus darbą, 1971 m. lapkričio 17 d., *ibid.*, ap. 14, b. 154, l. 23.
- ⁴⁸ Pokalbio su S. Subačiene ir A. Kesarauskiene garso įrašas.
- ⁴⁹ S. Raižytės atsakymai į anketos klausimus.
- ⁵⁰ Pažyma apie pokalbį su įgaliotiniu J. Rugieniu, LYA, f. K-1, ap. 45, b. 501, l. 153.
- ⁵¹ *Ibid.*, l. 3–8.
- ⁵² KGB Kauno miesto skyriaus viršininko K. Vaigausko kalba 1971 m. vasario 25 d., *ibid.*, ap. 3, b. 792, l. 51.
- ⁵³ Sesers A. Raižytės atsakymai į anketos klausimus.
- ⁵⁴ Pokalbio su kun. A. Daukniu garso įrašas.
- ⁵⁵ Pokalbio su J. Petkevičiene garso įrašas.
- ⁵⁶ Pokalbio su A. Šukyte garso įrašas.
- ⁵⁷ Pokalbio su A. Aleksandravičiumi garso įrašas.
- ⁵⁸ Pokalbio su E. Steponavičiene garso įrašas.
- ⁵⁹ Pokalbio su S. Belickiene garso įrašas.
- ⁶⁰ I. Česnauskienės atsakymai į anketos klausimus.
- ⁶¹ J. Boruta, „Kovotojas, visus šildęs tėviškos meilės šiluma...“, *Katalikų pasaulis*, 1997, Nr. 5, p. 24.
- ⁶² „Kun. Ričardas Repšys“, *Gydytojas*, p. 43.
- ⁶³ Pokalbio su R. Butkevičiūte-Jurkuviene garso įrašas.
- ⁶⁴ Pokalbio su s. E. Šuliauskaite garso įrašas.
- ⁶⁵ *LKB kronika*, t. 2, p. 35–41.
- ⁶⁶ J. Šileikio sudarytame sąrašė minimi šie akcijos dalyviai: G. Stanelytė, R. Repšys, D. Samėnas (Kaunas), M. Jurevičius, S. Čilinskas, I. Lideikaitė, G. Bružaitė, J. Šileikis, V. Šileikytė, G. Alijošiūtė, K. Milaknytė, Z. Mištautas, V. Ivanovas, J. Žibėnienė, V. Žibėnas (Šiauliai), I. Budrys, B. Žalpys (Kuršėnai). Užsimenama apie dar du dalyvius: vieną iš Kuršėnų, kitą iš Pasvalio. Taigi 19. Suabejota dėl Petro Vaišvilos iš Plungės. Jų gyvenamąją vietą padėjo identifikuoti s. J. G. Stanelytė. Žr.: V. Rakauskaitė, „Prieš dvidešimt metų“, *Draugas*, 1996, rugsėjo 5, p. 3.
- ⁶⁷ V. Rakauskaitė, „Prieš dvidešimt metų“, p. 3.
- ⁶⁸ „Kunigas Julius Sasnauskas OFM“, *Mylėti artimą*, p. 206.
- ⁶⁹ KGB Vilniaus miesto skyriaus agentūrinių-operatyvinių priemonių planas 1983 m. 1983 m. sausio 17 d., LYA, f. K-1, ap. 14, b. 12, l. 9 (pasinaudota istoriko V. Spenglos išrašais).
- ⁷⁰ Daiktinių įrodymų apžiūros protokolas, 1980 m. liepos 25 d., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo archyvas, J. Stanelytės baudžiamoji byla Nr. 8-8/80, t. 2, l. 58.
- ⁷¹ G. K. Vaigauskas, *Lietuvių nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja*, Vilnius, 1992, p. 79.

Gauta 2003 03 04
Vilniaus universitetas,
Universiteto g. 3, Vilnius

Ramūnas Labanauskas

THE BEGINNING AND THE DEVELOPMENT OF THE FELLOWS OF EUCHARIST MOVEMENT (1969–1973)

Summary

The most significant factors that had determined formation of the Catholic resistance and the Fellows of Eucharist Movement (the EBS), as the integral part of the previous, were thought to be the 2nd Congress of Vatican and suspension of Nikita Chruschov in 1964. The Congress encouraged all links of the Church to be more active among the laity, yet polarized the clergy a lot: the hierarchy met the decisions of the Congress with hostility and purposely impeded implementation of reforms, while a number of young priests who enthusiastically agreed with the new teaching of the Church joined the opposition. The ones to distinguish themselves were Rev. Alfonsas Svarinskas, Juozas Zdebskis, Sigitas Tamkevičius, Petras Našlėnas. Participating in meetings of the believers since 1966, often organized by publishers and distributors of the religious literature, they were preparing ground for actions of the Fellows of Eucharist Movement. They were actively assisted by sister monkhoods, especially the Sisters' Congregation of the

Eucharist Jesus. Features peculiar to the latter also made a large effect on the character of the EBS and its organizational structure.

The idea of the Eucharist Sisters to spread their traditional Easter adoration among the laity was realized in the shape of the EBS by the sister Jadvyga Gema Stanelytė in 1969. Very significant to the genesis of the EBS was excursions, attendance of sacred places since 1964. Their organizers in Kaunas later also started organizing the Catholic life and were the first leaders of the Eucharist Fellows. Another important background for the origin of the Eucharist Fellows' group was gatherings of the religious women for prayers in Vilijampolė. After the Eucharist sisters Julija Kuodytė and Jadvyga Gema Stanelytė joined them too, new qualitative stage started: invited to those gatherings were the active priests, were in initiated the so-called apostolic trips to support them, and which showed open disobedience to the Soviet authorities.

In Kaunas, the fellow circle of Carmelite Church became the base for a new individual Fellows' group of Petrašiūnai. Regarding other regions of Lithuania, the idea of the Eucharist Fellows spread in several years, firstly being implemented in Šiauliai. During the period considered, the movement was already in all the major towns (except for Vilnius), in Prienai district, many towns of Žemaitija (also known as Samogitia, in Lower Lithuania) and Northern Lithuania, and in some smaller towns. Number of such groups was increasing, the main group being then disintegrated into subdivisions according to the age or interests. When it would reach the maximum (optimum) size, a part of the group would break away (mostly the young members) and would form their own group with the new leader. In Kaunas, this process took place in the second half of 1971 and at the beginning of 1972.

The first recollections of the leaders in Raudondvaris and the first meeting of the leaders in May 1973 (it is not known yet

if it took place in Kaunas or Šiauliai) showed that the leaders' institution, however, not finally formed, emerged. The meeting in Šiauliai had a significant effect on to the development of the EBS: it approved the statute of the Eucharist Fellows' leaders, it also gave start to the regular monthly meetings of the leaders, and it also gave ground for a consistent institution which united the whole movement. The cover for the first meeting of the leaders was the ceremony of bearing the cross up the Cross hill (in May 1973) and it was thought to be the first purposefully planned public action targeted to all the fellows.

Along with the leaders' institution one could also point out other four elements of fellows' self-awareness: internal, i.e. the duty of Eucharist half-hour, and three external, i.e. taking part in the meetings, wearing the badge and carrying the statute book. Relation of the fellows with them was different, therefore one can observe to level of participation in the movement: real fellows and the supporters.